Bostad i särskilt boende är den enskildes hem

Socialstyrelsen

Citera gärna Socialstyrelsens rapporter, men glöm inte att uppge källan. Bilder, fotografier och illustrationer är skyddade av upphovsrätten. Det innebär att du måste ha upphovsmannens tillstånd för att använda dem.

ISBN 978-91-86585-82-2
Artikelnr 2011-1-12

Publicerad www.socialstyrelsen.se, januari 2011

Förord

I denna rapport redovisas ett av de uppdrag som Socialstyrelsen fått med anledning av regeringens proposition ”Värdigt liv i äldreomsorgen”. Socialstyrelsen har i samråd med Boverket och Arbetsmiljöverket genomfört en förstudie om hur bostäder i särskilda boendeformer kan utformas.

I rapporten redovisas mål, regelverk och krav kring de särskilda boendeformernas planeringsprocess, utformning, teknik och hjälpmedel samt om verksamhetens innehåll. Resultatet har analyserats och förslag lämnas till det fortsatta arbetets inriktning.

Rapporten har utarbetats av Ann-Christin Sultan, Socialstyrelsen med stöd av deltagarna i en arbetsgrupp där Ulla Clevnert, Clara Henley och Inger Riesenfeld-Örn, Socialstyrelsen, Ingrid Hernsell, Boverket, Ulla Rosenius, Arbetsmiljöverket, Ingela Sedin Nilsson och Tomas Lagerwall, Hjälpmedelsinstitutet ingått.

Håkan Ceder
Ställföreträdande generaldirektör

Innehåll

Förord ... *3*
Sammanfattning ... *7*
Inledning ... *8*
Uppdraget ... **8**
Bakgrund ... **8**
Metod ... **8**
Definitioner och begrepp ... **9**
Rapportens disposition ... **9**
Ett tryggt och värdigt boende ... *10*
Från servicehus till särskilt boende ... **10**
Faktorer som skapar behov av särskilt boende ... **10**
Vem har sin bostad i särskilt boende för äldre? ... **11**
Bedömning av behov ... **12**
Nationell värdegrund inom äldreomsorgen ... **12**
Boende under kortare tid ... **13**
Boende för personer med demenssjukdom ... **13**
Övriga kategorier av boenden för äldre ... **14**
Vård och omsorg i det särskilda boendet ... **14**
Att leva och bo som andra ... *15*
Bostad med särskild service ... **15**
Fullvärdig bostad ... **15**
Inte institutionell prägel ... **16**
Bostad med särskild service enligt SoL ... **16**
FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning ... **16**
Vilka bor i bostad med särskild service? ... **16**
Aktuella problemområden ... *18*
Socialstyrelsen ... **18**
Boverket ... **19**
Arbetsmiljöverket (AV) ... **20**
Hjälpmedelsinstitutet (HI) ... **21**
Förslag ... *23*
Byggnader och verksamhet ... **23**

Referenser *27*

Bilagor *29*

Regelverk och ansvarsområden som påverkar det särskilda boendets utformning och innehåll **29**

Socialstyrelsens ansvarsområde **29**

Boverkets ansvarsområde **31**

Arbetsmiljöverkets ansvarsområde **35**

Arbetsplatsens utformning **36**

Övriga regelverk och aktörer **37**

Hjälpmedelsinstitutets roll **38**

Uppgifter och kunskapsläge *40*

Socialstyrelsen **40**

Boverket **43**

Arbetsmiljöverket **44**

Hjälpmedelsinstitutet **44**

Sammanfattning

Socialstyrelsen har regeringens uppdrag att i en förstudie redovisa hur vägledning till kommunerna beträffande planering av särskilda boenden kan ske. Uppdraget har genomförts i samråd med Boverket, Arbetsmiljöverket och Hjälpmedelsinstitutet. Deltagarna har kartlagt och redovisat mål, regelverk och krav kring planering av de särskilda boendeformernas byggnadsutformning, teknik och hjälpmedel samt verksamheternas innehåll. I förstudien har framkommit att regelverket på bostadsområdet och arbetsmiljöområdet är mer detaljerat än inom socialtjänstens lagområden. Av denna förstudie kan dock inga slutsatser dras beträffande hur vanligt förekommande det är att målkonflikter uppstår.

Två huvudområden för planering av särskilda boendeformer har uppmärksammats. Dessa rör hur det särskilda boendet och dess bostäder rent *fysiskt ska planeras* samt hur verksamheten ska *utformas och organiseras* för att leva upp till regelverk och nationella intentioner. Samtidigt som boendet är den enskildes hem är det också personalens arbetsplats.

Kommunerna behöver samlad, strukturerad och lättillgänglig kunskap. Området är komplext och många aktörer är inblandade, varför en organiserad samverkan behövs mellan berörda aktörer. I rapporten föreslås därför att regeringen uppdrar åt Socialstyrelsen, Boverket, Arbetsmiljöverket och Hjälpmedelsinstitutet att ta fram en gemensam vägledning på området. Underlaget ska bygga på befintlig kunskap. Det fortsatta arbetet bör fokusera på följande områden:

- Den kommunala bostadsplaneringsprocessen
- Bostadens funktion för den enskildes egna aktiviteter och behov
- Hur användningen av moderna effektiva hjälpmedel möjliggörs
- Hur en god arbetsmiljö för anställda som arbetar med kunskapsbaserade metoder kan säkras

Utgångspunkten för vägledningen är ett tryggt och värdigt boende för äldre och att personer med funktionsnedsättning får leva och bo som andra.

Inledning

Uppdraget

Socialstyrelsen har av regeringen fått i uppdrag att i samråd med Boverket och Arbetsmiljöverket genomföra en förstudie om hur bostäder enligt 5 kap. 5 § och 5 kap. 7 § socialtjänstlagen (2001:453), SoL, och 9 § 9 lagen (1993:387), om stöd och service till vissa funktionshindrade, LSS, kan utformas. Vid genomförandet av uppdraget ska hänsyn tas till att dessa bostäder är enskilda personers hem och till att bostäderna vanligen också är en arbetsplats för personal som utför omsorgs- eller vårduppgifter. Bostaden ska dessutom kunna fungera väl för de boendes egna aktiviteter, för användning av moderna hjälpmedel samt i fråga om arbetsmiljö för anställda som arbetar med moderna metoder.

Bakgrund

Äldreboendedelegationen har i betänkandena Bo för att leva (SOU 2007:103) och Bo bra hela livet (SOU 2008:113) redovisat förslag till åtgärder som kan påverka och stimulera utvecklingen av bostäder och boende anpassade för äldres behov både inom den ordinarie bostadsmarknaden och inom särskilda boendeformer. Äldreboendedelegationen gjorde bedömningen att det behövs fler platser i särskilda boendeformer. Innehållet i särskilt boende behöver utvecklas för att tillgodose äldre personers såväl sociala som medicinska behov. Vid nybyggnation av särskilda boendeformer bör höjd tillgänglighetsnivå tillämpas. Även kraven i arbetsmiljölagstiftningen har betydelse för utformningen av särskilda boendeformer.

Regeringen har i propositionen Värdigt liv i äldreomsorgen gjort bedömningen att det behövs fler bostäder i särskilda boendeformer för äldre. Genom de demografiska förändringarna beräknas behoven av sådana boenden öka ytterligare. Det är angeläget att stödja utbyggnaden genom fortsatt investeringsstöd till särskilda boenden (2009/2010:116 s. 86).

Metod

I projektgruppen har deltagare från Socialstyrelsen, Boverket, Arbetsmiljöverket (AV) och Hjälpmedelsinstitutet (HI) ingått.

Deltagarna har kartlagt och redovisat sina respektive ansvars- och kunskapsområden. Kartläggning och redovisning har gjorts utifrån ett problemorienterat anslag. Redovisningen innehåller uppgifter om vilka aktörer som kan vara aktuella i ett vägledningsarbete. Äldreboendedelegationens betänkanden samt regeringens proposition Värdigt liv i äldreomsorgen (prop. 2009/10:16) har bildat del av underlag för det som avser särskilda boendeformer för äldre.

Deltagarna har:

- Sammanfattat och redovisat gällande regelverk (bilaga)
- Sammanfattat och redovisat uppgifter och kunskapsläget (bilaga)
- Sammanfattat och redovisat vissa specifika behov för målgrupperna
- Analyserat insamlat material och föreslagit vilka utvecklingsområden som kan behöva fokuseras på samt inom vilka områden vägledning kan vara aktuell.

Samtal har förts med Sveriges Kommuner och Landsting kring problembilden.

Definitioner och begrepp

Särskilt boende för äldre avser särskilda boendeformer för äldre enligt 5 kap. 5 § SoL. Begreppet förkortas i texten *särskilt boende.*

Bostad med särskild service för personer med funktionshinder avser samtliga särskilda boendeformer för personer med funktionsnedsättning enligt 5 kap. 7 § SoL samt 9 § 9 LSS. I rapporten används begreppet *bostad med särskild service.*

Särskilda boendeformer används här som ett samlande begrepp för särskilt boende och bostäder med särskild service.

Funktionsnedsättning innebär nedsättning av fysisk, psykisk eller intellektuell funktionsförmåga. En funktionsnedsättning kan uppstå till följd av sjukdom eller annat tillstånd eller till följd av en medfödd eller förvärvad skada. Sådana sjukdomar, tillstånd eller skador kan vara av bestående eller av övergående natur [1].

Funktionshinder innebär den begränsning som en funktionsnedsättning innebär för en person i relation till omgivningen. Exempel på begränsningar är svårigheter att klara sig själv i det dagliga livet och bristande delaktighet i arbetslivet, i sociala relationer, i fritids- och kulturaktiviteter, i utbildning och i demokratiska processer. Det handlar framförallt om bristande tillgänglighet i omgivningen [1].

Rapportens disposition

Socialstyrelsen har valt att inledningsvis beskriva de särskilda boendeformerna som är aktuella för målgrupperna. Därefter redovisas problem, analys och förslag. I bilaga redogörs för regelverk, uppgifter och kunskapsläge. Deltagarna i projektgruppen har lämnat underlaget till sina respektive delar i redovisningen.

Ett tryggt och värdigt boende

Från servicehus till särskilt boende

I samband med Ädelreformen samlades ett antal olika boendeformer för äldre personer under begreppet särskilt boende. De kategorier som fanns fram till nämnda reform hade olika beteckningar. Beteckningar som vanligtvis förekom inom det kommunala ansvarsområdet var bland annat ålderdomshem, gruppboenden och servicehus. Inom den landstingskommunala sektorn fanns lokala sjukhem, regionala sjukhem och psykogeriatriska kliniker. Ett syfte med Ädelreformen var att jämställa dessa olika boendeformer. Institutionsplatser skulle avvecklas och alla människors rätt till en egen bostad skulle säkerställas. Målet var självständiga boenden med hyreskontrakt (SOU 2007:103 s.73).

Begreppet servicehus, som tidigare användes som samlande begrepp för olika boenden med gemensam service, skulle uppfylla tre grundläggande krav:

- Bostaden ska vara så utformad och utrustad att den boende kan utveckla sina personliga resurser att leva ett självständigt liv.
- Den boende ska varje tid på dygnet kunna få de tjänster som krävs för att klara sin tillvaro och känna sig trygg.
- Det ska finnas tillgång på personal som kan bedöma när det behövs social eller medicinsk vård och som kan svara för att sådan ges (SOU 2003:91 s. 175).

Den tidigare skyldigheten för kommunerna att inrätta bostäder med gemensam service (servicehus) har genom Ädelreformen formulerats om och ersatts med en skyldighet att inrätta särskilda boendeformer för service och omvårdnad. Detta begrepp innefattar även gruppboenden för demenssjuka, platser för korttidsvård och korttidsboenden. Således har beskrivningen av kraven för servicehus utvidgats så att hänsyn även ska tas till mer specifika behov som nya grupper kan ha på sin bostad. Att begreppet särskilt boende fortfarande är något oklart har uppmärksammats av Socialstyrelsen och Äldreboendedelegationen.

Boverkets generella regler för en bostad gäller även för bostadslägenhet i särskilt boende. Fortfarande finns även några gamla sjukhem och ålderdomshem kvar. Dessa uppfyller dock inte de krav som ställs på en bostad [2].

Faktorer som skapar behov av särskilt boende

I Boverkets och Socialstyrelsens rapport *Varför kan inte behovet av särskilda boendeformer tillgodoses?* [2] sidorna 31 – 30 beskrivs några orsaker till att äldre människor inte kan bo kvar i sitt hem.

- det egna behovet av gemenskap med andra eller känslan av otrygghet och rädsla kan vara behov som bara kan tillgodoses i särskilt boende om inte andra kollektiva boendeformer med hög servicegrad finns att tillgå
- stora behov av omvårdnad och problem med orienteringen kan ställa krav på bostad i särskilt boende

Vidare kan mer strukturella hinder för den enskildes kvarboende påverka behovet av särskilt boende som till exempel:

- brister i boendestödet
- hemtjänstens och hemsjukvårdens organisation
- behovsbedömning som inte tar hänsyn till individens alla behov
- brister i tillgänglighet inom- och utomhus i det ordinarie bostadsbeståndet
- bristande samverkan mellan huvudmännen
- bristande stöd till anhöriga

Vem har sin bostad i särskilt boende för äldre?

Den 31 december 2008 hade 95 600 personer sin bostad i särskilt boende. Det var en minskning med omkring 23 000 personer sedan år 2000 [3].

Personer som fyllt 65 år och som uppnått pensionsåldern benämns inom socialtjänsten som äldre personer. Det är en grov indelning, baserad på kronologisk ålder. Gruppen äldre personer inrymmer lika stora variationer som befolkningen i övrigt. Inom forskningen kring äldrefrågor talar man numera om den tredje och den fjärde åldern, vilket ger en mer nyanserad bild av vilka som vanligtvis erhåller äldreomsorg. Den fjärde åldern står för den sista delen av livet, som karaktäriseras av sjuklighet och nedsatt fysisk och/eller psykisk funktionsförmåga (SOU 2007:103 s. 77). De personer som har behov av särskilt boende för äldre tillhör vanligtvis den fjärde åldern och har till följd av en eller flera sjukdomstillstånd någon form av funktionsnedsättning. Omkring 50 procent av dem som har sin bostad i ett särskilt boende i dag har någon form av demenssjukdom [4]. Den tid som en äldre person bor i särskilt boende tenderar att bli allt kortare. De senaste uppgifterna pekar på att omsättningen ligger kring 40 procent under en niomånadersperiod [3].

I en studie om äldres flyttningar [5] har två huvudorsaker till att särskilt boende blir aktuellt identifierats. Det handlar om *orienteringshandikapp och omvårdnadsbehov med korta kritiska intervall*. Dessa faktorer förklarar 83 procent av alla flyttningar.

- *Orienteringshandikapp* avser individens förmåga att orientera sig i förhållande till sin omgivning. Bakom orienteringshandikapp kan man finna många olika sjukdomar och skador. Här handlar oförmågan till egen omvårdnad främst om oförmåga att förstå hur en aktivitet ska utföras.
- *Omvårdnadsbehov med korta och kritiska intervall* omfattar personer som behöver hjälp och tillsyn som uppstår med korta och oförutsägbara

intervall. I denna grupp finns personer med somatiska sjukdomstillstånd och fysiska skador. Här handlar oförmågan till egen omvårdnad främst om att fysiskt inte kunna utföra aktiviteten [5].

Bedömning av behov

Den grundläggande inriktningen för äldreomsorgen är att socialnämnden ska verka för människors rätt att kunna bo kvar i sitt hem så länge den enskilde klarar det och vill. Två bärande principer, kvarboendeprincipen [1] [6] och självbestämmandeprincipen[2] [7], är fundamentala inom svensk äldreomsorg. Kvarboendeprincipen tillämpas även när den enskilde beviljats särskilt boende. Det innebär att denne inte ska behöva flytta ytterligare en gång även om omsorgsbehovet förändras. I Äldreboendedelegationens slutbetänkande (SOU 2008:113 s.142) har dock uppmärksammats vissa tendenser till att kvarboendeprincipen kan ha dragits till sin ytterlighet och att det även kan finnas vändpunkter då den äldre ändrar uppfattning om sin bostadssituation.

I 4 kap. 1 § SoL används begreppet *livsföring i övrigt* och det omfattar bland annat rätten till bistånd i form av hemtjänst samt rätt till bostad i särskilt boende om den enskilde har behov av dessa insatser. Den enskilde ska genom biståndet tillförsäkras en skälig levnadsnivå. Biståndet ska utformas så att det stärker den enskildes möjligheter att leva ett självständigt liv.

Det är viktigt att notera att det är den enskildes bostad och hem även om bostaden ingår i ett särskilt boende.

I ett särskilt boende har kommunen ansvar för hälso- och sjukvård enligt hälso- och sjukvårdslagens 18 § HSL. Det innebär att legitimerad hälso- och sjukvårdspersonal bland annat ansvarar för att identifiera de personer som riskerar hälsoproblem och som har behov av hälso- och sjukvårdsinsatser.

Nationell värdegrund inom äldreomsorgen

Bestämmelser om en nationell värdegrund för äldreomsorgen träder i kraft den 1 januari 2011. Avsikten med införandet av en nationell värdegrund är att äldre personer så långt det är möjligt ska kunna leva utifrån sin identitet och personlighet och att vardagen så långt som möjligt ska vara begriplig, hanterbar och meningsfull. Värdegrunden handlar om att tydliggöra etiska värden och att äldreomsorgen ska säkerställa att äldre personer ska kunna ha ett meningsfullt liv och känna sammanhang. Individen behöver få fortsätta bestämma över sitt eget liv i största möjliga utsträckning, även efter flytt till särskilt boende (prop. 2009/2010:116).

Regeringen har i ett flertal uppdrag till Socialstyrelsen och andra aktörer sökt säkerställa att värdegrundsarbetet kommer igång. Resultatet av dessa uppdrag kommer att presenteras under de närmaste åren. Uppdragen handlar

[1] I Svenska kommunförbundets vägledning för Ädelreformens genomförande 1992 uttalades att ”Vård och service ska flyttas till människorna istället för tvärtom och utformas individuellt efter vars och ens behov”.

[2] Självbestämmande innebär bland annat att den enskilde själv bestämmer om han eller hon ska ta emot erbjudanden om viss social tjänst.

bland annat om kompetensutveckling, kvalitetssäkring, bedömningsinstrument och värdegrundsmärkning. Mycket tyder på att ett intensifierat arbete med dessa frågor kommer att påverka arbetssätt, arbetsmetoder och synen på individuella behov i det särskilda boendet, varför det är viktigt att snarast ta med detta i bostadsplaneringsprocessen.

Boende under kortare tid

Korttidsboendet är en tillfällig insats som ingår i det vidare begreppet särskilt boende. Korttidsboende erbjuds för rehabilitering, eftervård, avlastning som stöd för anhöriga, diagnostisering, utredning av behov och för vård i livets slut. Korttidsboendet ska tillfredställa många olika behov [8]. Att organisera verksamhet och kompetens som kan möta alla dessa behov med hög kvalitet är en utmaning för kommunerna. I en studie genomförd år 2002 och som är redovisad i Socialstyrelsens rapport ”Särskilt boende för äldre under kort tid” har framförts att det är olyckligt att sammanföra så vitt skilda verksamheter som rehabilitering, avlösningsvård och terminalvård med korttidsplatser som behövs av organisatoriska skäl. I rapporten redovisades att en specialisering av korttidsvården kunde vara önskvärd ur kvalitetssynpunkt [8].

De personer som beviljats boende i korttidsboende är extra sårbara när det gäller att drabbas av smitta. Att de ofta har täta kontakter med sjukvården ökar risken för smittspridning mellan dessa olika verksamheter. Det är viktigt att förebygga vårdrelaterade infektioner hos dessa mycket sårbara personer, ofta med multipla sjukdomar och stora vård- och omsorgsbehov, som erbjuds korttidsboende.

I en studie av korttidsboenden har förts ett resonemang om korttidsboendet som en stödtjänst till kärnverksamheten för socialtjänsten, alternativt som ett stöd till sjukhusen och en förstärkt möjlighet för läkarna att skriva ut patienter. En frågeställning som då uppkommer är i vems regi och utifrån vilken typ av beslut denna vård lämpligen bör ges. Att utveckla mer kunskap om korttidsboendets roll och funktion syns angeläget. En annan fråga som behöver utredas är hur bostaden bäst utformas med tanke på verksamhetens komplexitet samt hur organisation och kompetensfrågor i en så mångfasetterad verksamhet löses på optimalt sätt [9].

Boende för personer med demenssjukdom

Risken för kognitiv funktionsnedsättning eller demenssjukdom ökar med individens ålder. I dag har cirka hälften av de personer som bor i särskilt boende en demenssjukdom. Utifrån den kunskapen kan det antas att denna grupp med stor sannolikhet kommer att växa då antalet äldre i den fjärde åldern ökar [5].

Socialstyrelsens nationella riktlinjer för vård och omsorg vid demenssjukdom [4] lyfter fram evidensbaserade och utvärderade behandlingar och metoder inom vård och omsorg för personer med demenssjukdom. I riktlinjerna anges att socialtjänsten bör erbjuda personer med demenssjukdom bostad i småskaligt särskilt boende specifikt anpassat för personer med demenssjukdom. Socialtjänsten bör även verka för att boendets miljö är per-

sonligt utformad, hemlik och berikad och att de personer som har behov av utevistelse ges möjlighet till detta. Socialtjänsten bör också, enligt riktlinjerna, verka för en psykosocial boendemiljö som kännetecknas av trygghet och tillgänglighet och där personen med demenssjukdom kan få meningsfullt innehåll i vardagen.

Övriga kategorier av boenden för äldre

Flera kommuner använder begreppet vårdboende för äldre personer med stora fysiska funktionsnedsättningar. Det finns även boenden som vänder sig till andra specifika grupper, till exempel äldre personer med psykisk funktionsnedsättning. Även särskilda boenden med inriktning mot specifika trosinriktningar eller etnicitet förekommer.

Socialstyrelsen kommer i januari 2011 att publicera en vägledning om boende och boendestöd för personer med psykisk funktionsnedsättning. Vägledningen tar upp olika aspekter som rör stöd i boendet för målgruppen. Några särskilda hänsyn har inte tagits till ålder utan vägledningen bygger på att det är behoven som styr vilka insatser som beviljas och genomförs.

Vård och omsorg i det särskilda boendet

Vård och omsorg om äldre är ett komplext uppdrag. De personer som i dag bor i ett särskilt boende har ofta en multisjuklighet, många har även en demenssjukdom och de som bor där är vanligtvis även mycket gamla. Personer med kognitiva nedsättningar eller stora omvårdnadsbehov med korta kritiska intervall [5] behöver tillgång till insatser av god kvalitet dygnet runt. Hur arbetet organiseras i det särskilda boendet är avgörande för vilken kvalitet vård- och omsorgsinsatserna för den enskilde får. I många kommuner och verksamheter organiseras fortfarande arbetet vid det särskilda boendet för äldre efter modeller som härstammar från sjukhusets vårdavdelningar eller från ålderdomshemmens sätt att arbeta. Rutinstyrda arbetssätt som utgår från organisationens och personalens behov är inte förenliga med socialtjänstlagens eller hälso- och sjukvårdslagens intentioner [10, 11]. Vård och omsorg i det särskilda boendet för äldre ska organiseras och utföras utifrån den enskildes individuella behov. I det särskilda boendet behöver bemanning och olika kompetenser kunna variera över tid utifrån de olika behov som de boende har. Även personalgruppens sammansättning och kompetens är faktorer som för den enskilde får direkta effekter och konsekvenser i varje möte under dygnets alla timmar Det är i dessa möten som vårdens och omsorgens kvalitet blir synlig och påtaglig.

Socialstyrelsen presenterade 2005 en lägesbeskrivning om hur personal inom vård och omsorg om äldre och personer med funktionsnedsättning använder sin tid i arbetet [10]. Rapporten redovisar stora skillnader mellan särskilt boende och hemtjänst när det gäller redovisad individuell och gemensam tid för den enskilde. Rapporten visar även tydliga skillnader mellan äldre personer och personer med funktionsnedsättning. Personalen inom LSS- boendet lägger större vikt vid att arbeta utifrån individens behov. I rapporten drogs slutsatsen att det framstår som om LSS- boendet som avsågs i högre grad bedrevs i enlighet med gällande lagstiftning än vården och omsorgen om äldre [10].

Att leva och bo som andra

Ingen annan enskild faktor kan sägas ha så stor betydelse för känslan av den egna identiteten som den egna bostaden. Det är i bostaden man normalt tillgodoser sina mest elementära behov och bostaden är för de flesta människor tillsammans med arbetet den plattform från vilken man skapar relationer med andra människor och deltar i samhällslivet. Många personer med omfattande funktionshinder tillbringar en stor del av sin dag i det egna hemmet. Därför är bostaden många gånger ännu mer betydelsefull för personer med funktionshinder än den är för icke funktionshindrade personer.

Citatet är hämtat från förarbetena till LSS i proposition Stöd och service till vissa funktionshindrade (prop. 1992/93:159 s. 83).

Personer som på grund av funktionsnedsättning har behov av stöd i vardagen och i den egna bostaden har idag möjlighet att få detta genom till exempel hemtjänst, boendestöd eller personlig assistans.

Personer med funktionsnedsättning som behöver en bostad där det finns personal som svarar för stöd och service kan ansöka om insatsen bostad med särskild service för vuxna. Insatsen regleras såväl enligt SoL som enligt LSS.

Bostad med särskild service

Insatsen bostad med särskild service för vuxna enligt 9 § 9 LSS är relativt väl beskriven i förarbetena till LSS, även om lagen inte i detalj reglerar hur boendet ska vara organiserat. En bostad med särskild service kan vara utformad som en gruppbostad eller en servicebostad. För båda boendeformerna gäller att bostaden ska vara fullvärdig, att den är den enskildes permanenta hem och att den inte har institutionell prägel (prop. 1992/93:159)

Fullvärdig bostad

Begreppet fullvärdig bostad ställer särskilda krav på bostadsstandarden. Huvudregeln bör vara att de generella byggbestämmelser som gäller för bostäder i allmänhet också ska gälla för en bostad med särskild service (Boverkets byggregler, BBR, 3:22, 3:221 - 3:223).

Att bo i en fullvärdig bostad är en viktig förutsättning för att kunna leva ett självständigt liv.

Inte institutionell prägel

Av förarbetena till LSS (prop. 1992/93:159) framgår att gruppbostäder bör vara förlagda till vanliga bostadsområden och att de bör utformas och lokaliseras så att de inte får en institutionell prägel. Antalet boende i en gruppbostad bör enligt Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (SOSFS 2002:9) om bostad med särskild service för vuxna enligt 9 § 9 lagen (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade vara 3 – 5 personer. Ytterligare någon boende bör kunna accepteras men endast under förutsättning att samtliga som bor i gruppbostaden erbjuds goda levnadsvillkor (SOSFS 2002:9). Socialstyrelsen anser i de allmänna råden att en bostad med särskild service för vuxna inte bör ligga i nära anslutning till en annan sådan bostad, eller andra bostäder som inte är ordinära såsom till exempel korttidshem eller särskilda boendeformer för äldre. Som regel bör inte heller en bostad med särskild service för vuxna samlokaliseras med lokaler för daglig verksamhet.

En koncentration av bostäder med särskild service och andra sociala verksamheter bidrar inte till att skapa jämlika levnadsvillkor för personer med funktionsnedsättning som behöver stöd och det underlättar inte för den enskilde att leva som andra (SOSFS 2002:9).

Bostad med särskild service enligt SoL

Det framgår varken av lag eller av förarbeten hur en bostad med särskild service för personer med funktionsnedsättning enligt SoL ska vara utformad. Det finns dock inget som talar för att en sådan bostad ska vara utformad på något annat sätt än en bostad med särskild service enligt LSS eller en helt vanlig, ordinär bostad för permanent och privat boende. En bostadslägenhet ska vara fullvärdig och av Boverkets byggregler framgår vad detta innebär.

FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning

Sverige har ratificerat FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning, vilket innebär att Sverige är bunden av konventionens innehåll. Artiklarna 18, 19 och 28 gäller bland annat boende, bosättningsort och rätten att välja hur och med vem man vill bo samt rätten till olika former av samhällsservice i samband med boendet [12].

Vilka bor i bostad med särskild service?

I oktober 2008 hade cirka 22 300 personer insatsen bostad med särskild service för vuxna enligt LSS. Antalet personer med insatsen ökade under perioden 2000-2008 med cirka 25 procent. Vid samma tidpunkt hade cirka 4 500 personer bostad med särskild service enligt SoL. Här har antalet minskat med cirka 20 procent under perioden 2000-2008.

Antalet personer i SoL-boenden ökar med stigande ålder. Detta kan bero på de olika lagstiftningarnas konstruktion. LSS vänder sig till personer med stora och varaktiga funktionsnedsättningar som har ett omfattande och ofta livslångt behov av stöd och service. Många har medfödda eller tidigt förvärvade funktionsnedsättningar och de har ofta haft stöd enligt LSS sedan de var barn eller ungdomar.

Personer som bor i SoL-boende har oftare fått sina funktionsnedsättningar genom sjukdomar eller skador senare i livet.

Aktuella problemområden

Nedanstående mycket kortfattade redovisning av aktuella problemområden bygger på uppgifter som lämnats av deltagarna i projektgruppen.

Socialstyrelsen

Inom äldreomsorgen

Brister i omsorgens innehåll och kvalitet

Det finns på flera håll ett kvarstående institutionstänkande i det särskilda boendet. Det leder till att den enskilde många gånger får anpassa sig till organisationens rutiner och bemanning. Begränsningsåtgärder används i demensboenden. Det handlar främst om låsta dörrar eller komplicerade lås. Det förekommer också på demensboenden att personer låses in och binds fast. Det finns fortfarande brister i den dokumentation som ska finnas i genomförandet [11].

Brister och risker för patientsäkerhet vid korttidsboende

Socialstyrelsen och Länsstyrelsens sociala enhet i Stockholm granskade under 2006 gemensamt tolv korttidsboenden i Stockholms län och fann brister och/eller risker för att patienter kunde komma till skada. Vid tillsynen framkom att mål för hälso- och sjukvården saknades hos de flesta vårdgivarna. Likaså saknades fullständiga ledningssystem för kvalitet och patientsäkerhet. Brister fanns även i informationsöverföringen. Samverkan saknades eller behövde förbättras. Vidare konstaterades brister i dokumentation och journalföring [13].

Brister i hygienrutiner vid särskilda boenden

I samband med tillsynsärenden, bland annat efter anmälan enligt lex Maria, har olika brister i hygienrutinerna vid särskilda boenden identifierats.

Inom funktionshindersområdet

Det saknas bostäder i särskilda boendeformer

Trots ökningen av antalet personer som bor i LSS-boende är det fortfarande många personer som saknar denna insats.

Andelen kommuner som uppger att de har brist på bostäder med särskild service har ökat. År 2008 hade andelen kommuner med brist på bostäder ökat till två tredjedelar och endast en tredjedel täckte behovet [14].

Även kommunernas rapportering av ej verkställda beslut visar att det är brist på bostäder med särskild service för vuxna och kommunerna har svårt att verkställa sina beslut om insatsen[15].

Begränsningar och otillåtna metoder

Länsstyrelserna har i samband med tillsyn funnit att det förekommit olika former av frihetsinskränkningar, till exempel hålls gemensamhetsutrymmen låsta när personal inte är där, ytterdörrar är låsta på ett sådant sätt att enskilda inte kan komma ut och grindar begränsar rörelsefriheten. Anledningar till sådana begränsningar uppges bland annat vara brist på personal men kan även bottna i bristande kunskap om var gränsen går för vad som är tillåtet. [11].

Alla bostäder med särskild service håller inte måttet

Flera länsstyrelser menar att sex boende i gruppbostaden numera snarare är regel än undantag. Lägenheter, där den enskilde har beslut om servicebostad, knyts till gruppbostäder vilket innebär att de gemensamma utrymmena ska delas av fler än de som bor i gruppbostaden. Gemensamma utrymmen är stängda vissa tider på dagen eller saknas helt. Bostäder med särskild service är samlokaliserade med andra former av kategoriboenden [11].

Risk för återgång till institutionalisering

Samlokaliseringen av LSS-bostäder och andra kategoriboenden kan bidra till att området där bostäderna är belägna får en institutionell karaktär. Några länsstyrelser rapporterar även att det sker omflyttningar av personer från bostad med särskild service till äldreboenden mot personernas uttryckliga vilja [11].

Boverket

Korttidsboenden är inte en bostad

Korttidsboende är ett boende men inte en bostad enligt plan- och bygglagstiftningen eller lagen om bostadsanpassningsbidrag. Därför omfattas inte korttidsboenden av Boverkets byggregler, BBR, (se bilaga). Det innebär att det inte kan ställas specifika krav på bostadens utformning. Personer som bor i ett korttidsboende kan inte heller få bostadsanpassningsbidrag .

Kravet på tillgänglighet och användbarhet för personer med nedsatt rörelse- eller orienteringsförmåga gäller för bostäder, arbetslokaler och lokaler dit allmänheten har tillträde. Detta krav gäller således i korttidsboenden eftersom dessa är arbetsplatser.

Samma bostad – olika lagar

I det särskilda boendet har den boende vanligtvis ett hyreskontrakt på sin bostad (SOU 2007:103 s. 73). Det innebär att hon/han har samma rättigheter som andra hyresgäster att bo kvar även om behovet förändras så att t.ex. ett större hygienutrymme behövs.

Enligt Boverkets byggregler, (se bilaga) ska minst ett hygienrum vara tillgängligt och användbart för personer med nedsatt rörelse- eller orienteringsförmåga och utformas så att det kan ordnas plats för medhjälpare. Där ska också gå att ordna en separat duschplats om en sådan saknas från början.

Byggreglerna ställer alltså inte krav på att hygienrummet ska fungera som arbetsplats för vårdpersonal. Sådana krav finns i arbetsmiljölagstiftningen. När det gäller hygienrummen i särskilda boendeformer för äldre tar i princip arbetsmiljökraven alltid över eftersom det är mycket sällan som de boende inte behöver hjälp av vårdpersonal för att sköta sin hygien.

Hur många ska dela på gemensamma utrymmen?

Det förekommer att kommunerna vill göra bostadsgrupperna större än tidigare eller att man vill låta två grupper dela på de gemensamma utrymmena. Hur vanligt detta är har inte undersökts. Enligt BBR får man för en mindre grupp sammanföra vissa funktioner (matlagning, måltider och samvaro) till gemensamma utrymmen.

Risker vid brand i särskilda boendeformer

Idag finns inget krav i BBR på sprinkler i särskilda boendeformer för äldre eller för personer med funktionsnedsättningar. På Boverket pågår arbete med att förtydliga Byggreglerna.

Arbetsmiljöverket (AV)

Trånga utrymmen

Ett återkommande problem är trånga utrymmen där det inte finns plats att arbeta med bra arbetsställningar och arbetsrörelser eller där det inte finns tillräckligt med plats att använda hjälpmedel. Detta gäller främst hygienutrymmen, men även sovrum.

Konflikt mellan olika lagar

Det största problemet när det gäller att skapa en bra arbetsmiljö är antagligen att man inte på förhand vet vilken verksamhet som kommer att bedrivas, och därmed inte vet vilka utrymmen som behövs. Dels vet man inte vilket omvårdnadsbehov den framtida boende kommer att ha, dels kan behovet ändras över tid, både på grund av att den boendes behov ändras och på grund av att nya hjälpmedel utvecklas.

En svårighet vid projektering är att socialtjänstlagen reglerar den enskildes rättigheter i dennes hem. Både socialtjänstlagen och hyreslagen säkrar den enskildes rätt till integritet och rätten till sin bostad. Ur arbetsmiljöperspektiv kan en annan boendeform ibland vara mer lämplig. Exempelvis kan AV få frågan om hygienrum i äldreboenden ska ha plats för duschvagn. Detta är ingenting AV har några synpunkter på, AV kan endast svara att om duschvagn används så ska det finnas plats att arbeta vid den. Situationen försvåras ytterligare av att det ofta är någon annan än byggherren som kommer att bedriva verksamheten. Projektörerna vet alltså inte alltid vilken verksamhet man ska projektera för.

Arbetet som utförs styr vilka krav som ställs

Arbetsmiljölagstiftningen innehåller inga krav som direkt särskiljer arbete i olika boendeformer. Problemen är ofta desamma oavsett om det är särskilt boende eller boende i det ordinära bostadsbeståndet. Det är det faktiska arbetet eller de arbetsmoment som utförs som avgör vilket utrymme som behövs och vilka krav i övrigt som kan ställas. Det är därför önskvärt att det tydligt framgår vilka kriterier som gäller för att få bostad i de olika boendeformerna, både när det gäller vilken hjälp man kan få och när man inte längre kan bo kvar för att utrymmet inte är tillräckligt för den hjälp, vård och de hjälpmedel som kan behövas. Detta behöver vara tydligt från början när någon beviljas boende enligt socialtjänstlagen eller lagen om stöd och service till vissa funktionshindrade.

Problem som kan uppstå med nya boendeformer

Det är osäkert hur den nya boendeformen trygghetsbostäder kommer att utvecklas. Definitionen av trygghetsboende är enligt AV otydlig och ger utrymme för tolkningar. Risk finns att trygghetsbostäder, med lägre krav på utrymmen och därmed lägre byggkostnader, kommer att byggas även i de fall det faktiskt skulle behövas särskilda boenden med högre krav på utrymmen för personal och hjälpmedel. En brist på bostäder i särskilda boendeformer kan få till följd att personal tvingas arbeta under arbetsmiljöförhållanden som blir oacceptabla på grund av att utrymmena är för trånga för att ge den hjälp de boende behöver. Brist på särskilda boenden kan enligt AV:s mening få till följd att de äldre i stället måste tas omhand i akutsjukvården.

Hjälpmedelsinstitutet (HI)

Oklart ansvar och finansieringsförhållande

Ett larm kan utgöra exempel på oklarheterna i ansvars- och finansieringsfrågan. Så länge funktionen är att larma anhöriga inom bostaden räknas larmet idag på vissa håll som hjälpmedel. Om larmet också kan vidarekopplas till jourcentral blir det något annat – ofta ett trygghetslarm som socialtjänsten har ansvaret för. Om samma larm dessutom är möjligt att pejla blir det en polisiär fråga. Nyligen har introducerats trygghetslarm som är mobila, vilket kan leda till en utveckling där gränsen mellan det offentliga åtagandet och individens ansvar kan förändras. HI påtalar att det finns en risk att otydligheten vad gäller ansvar och finansiering riskerar att hämma utvecklingen på området.

Bristande stöd till personer med kognitiv funktionsnedsättning

Personer med kognitiv funktionsnedsättning får inte det stöd som behövs för att de ska kunna leva självständigt och med god livskvalitet. Olika bedömning över landet om vad som ska räknas som hjälpmedel är en svårighet.

Hjälpmedelsinstitutet har gjort en uppföljning av en nationell kartläggning av hjälpmedelsförsörjningen för personer med kognitiva funktionsnedsättningar. Resultatet visar att hjälpmedelskonsulenterna kan se en ökning

av förskrivning av kognitivt stödjande hjälpmedel. Det är dock fortfarande en underföreskrivning [16].

Risk för att bra hjälpmedel försvinner

Utöver de samhälleliga systemen för hjälpmedelsförsörjning kan för vissa produkter egenfinansiering vara aktuell (ofta benämnt egenvård). En förutsättning är att produkterna går att köpa på ett lättillgängligt sätt. En del av de produkter som är aktuella kan ha ett allmänintresse som gör att olika teknikföretag kan saluföra dem. Det är då viktigt att den enskilde får kunskap om att produkten finns och dess nytta. Det finns en risk att nödvändiga hjälpmedel försvinner för att allmänhetens intresse är för litet eller att marknaden inte är tillräckligt stor.

Brister i samordning och samverkan

Samordning och helhetssyn är nödvändig för att samhället på mest effektiva sätt ska kunna tillgodose individens behov.

Förskrivning av hjälpmedel utgår i hög grad från fastställda sortiment. Det går att förskriva utanför sortimenten för att tillgodose individuella behov – men är mer komplicerat. Nya produkter och tjänster är förhållandevis svåra att få in i sortimenten. Utvecklingen av IT-produkter går så fort att hjälpmedelshanteringen inte alltid hinner med.

Förslag

I det följande redovisas förslag om inriktningen för och innehållet i en vägledning till kommunerna om särskilt boende för äldre och personer med funktionsnedsättning. Vägledningen behöver bl.a. baseras på en juridisk genomgång och innehålla en analys av målkonflikter mellan aktuella lagar.

Socialstyrelsen, Arbetsmiljöverket, Boverket och Hjälpmedelsinstitutet bör ges ett gemensamt uppdrag att utarbeta vägledningen. De nu nämnda aktörerna bör i vägledningsarbetet samverka med bl.a. Myndigheten för samhällsskydd och beredskap, Statens folkhälsoinstitut, Livsmedelsverket och Post- och telestyrelsen. Arbetet bör vidare bedrivas i nära kontakt med pensionärsorganisationer och handikapporganisationer.

Byggnader och verksamhet

Två huvudområden för planering av särskilda boendeformer har identifierats, det första området är hur *bostaden rent fysiskt* ska utformas för att följa regelverk och de olika krav som finns på en bostad, ett hem och en arbetsplats. Det andra området är hur *verksamheten ska utformas och organiseras* för att leva upp till regelverket, nationella mål och intentioner så att verksamheten fungerar optimalt i den enskildes hem, för den enskildes behov och för en god arbetsmiljö.

Hur bostaden fysiskt ska utformas

- Den kommunala bostadsplaneringsprocessen

  Bostadsplanering behöver ske ur ett helhetsperspektiv då tillgången på tillgängliga/anpassade bostäder i ordinärt boende har betydelse för behovet av bostäder i särskilt boende. Kommunen behöver kunskap om bostadsbeståndet ur ett tillgänglighetsperspektiv och vilka behov som finns. Kommunerna behöver också tydligare ta sitt ansvar och ta fram riktlinjer för bostadsförsörjningen och för samverkan med socialnämnden i samhälls- och bostadsplaneringsfrågor. Det är endast ca 25 procent av kommunerna som tagit fram riktlinjer för bostadsförsörjningen under senaste mandatperioden och därmed lever upp till lagkravet. Boverket har tidigare förordat en översyn av bostadsförsörjningslagen för att förtydliga kommunens ansvar [17]. Olika expertområden behöver involveras redan i planeringsstadiet. Det finns även behov av forum för intressegruppernas medverkan i bostadsplaneringen.

  Ett vägledningsdokument kan innehålla tips och goda exempel från kommuner som arbetat aktivt med riktlinjer för bostadsförsörjningen. Flera aktörer har redan i dag material på sina webbplatser. Materialet be-

höver granskas, värderas och samordnas förslagsvis av de aktörer som ingått i detta uppdrag.

Hjälpmedelsinstitutet har i uppdrag att under 2010 och 2011 leda programmet Bo bra på äldre dar. Projektet ska stödja nytänkande och utveckling av boende för äldre. Uppdraget har betydelse för en vägledning i dessa frågor.

- Svårighet att planera för särskilda boendeformer
  Enligt SKL efterfrågar kommunerna vanligtvis mer preciserade uppgifter om mått, utformning, storlek och tydligare ramverk när de ska bygga särskilda boenden[3]. Utifrån detta kan man dra slutsatsen att kommunerna behöver samlad, strukturerad och lättillgänglig kunskap om gällande lagar och regelverk. En vägledning kan förtydliga tillämpningen av myndigheternas regler och rekommendationer.

  En trolig utveckling utifrån vad som är känt idag är att långt fler än 50 procent av dem som kommer att bo i det särskilda boendet för äldre, kommer att ha en kognitiv svikt av varierande grad. Det är även den gruppen som kommer att bo under längre tid i det särskilda boendet för äldre. Detta kan således vara en utgångspunkt när man planerar utifrån den enskildes egna aktiviteter och behov.

- Möjliggöra användning av moderna effektiva hjälpmedel
  Eftersom många som kommer att bo i det särskilda boendet har funktionsnedsättningar och omvårdnadsbehov, så behöver det finnas utrymme för hjälpmedel och personal. Hänsyn behöver tas till hygieniska förhållanden då målgruppen är sårbar. Viktigt är också att det finns utrymmen för förvaring och andra verksamhetsspecifika behov för att personalen ska kunna utöva sitt arbete på ett tryggt och säkert sätt. Dessa frågor behöver ingå i ett vägledningsuppdrag kring den fysiska planeringen.

Hur verksamheten ska utformas och organiseras

- Boendet ska fungera för den enskildes egna aktiviteter och behov
  Verksamheten i det särskilda boendet behöver organiseras utifrån den enskildes individuella behov och beslut om insatser för att tillgodose dessa behov. De regeringsuppdrag om värdegrunden som Socialstyrelsen har kommer att kunna ge vägledning om krav på kompetens, förhållningssätt och arbetsmetoder inom äldreomsorgen. Kunskap kring dessa frågor kommer att samlas inom den kunskapsplattform som är under utveckling vid Socialstyrelsen.

[3] När det gäller reglerna i bygglagstiftningen är kraven formulerade som funktionskrav, vissa funktioner som ska vara tillgängliga ska finnas i en bostad. Det är därför inte möjligt att exakt ange mått och storlek.

Även anhörigperspektivet behöver beaktas. När befolkningen i sin helhet blir äldre ökar även förutsättningarna för att par åldras längre tillsammans och behöver särskilt boende de sista åren av sitt liv. Frågan om eventuella om ändringar i lagstiftningen beträffande rätten till särskilt boende för en partner behöver uppmärksammas.

Även för Sverige nya grupper av äldre behöver få sina behov av kulturell och social tillhörighet tillgodsedda i det särskilda boendet, varför dessa frågor behöver ingå i ett vägledningsuppdrag.

- Möjliggöra användning av moderna effektiva hjälpmedel
  I ett vägledningsuppdrag behöver rätten och möjligheten till hjälpmedel både för den enskilde och för de anställda kartläggas.

  Omsorgspersonalen behöver kunskap om vilka hjälpmedel som finns, tillgång till moderna hjälpmedel samt kompetens att använda dem på ett ändamålsenligt sätt. Att planera för att kompetens finns i organisationen för bästa möjliga kunskap kring teknik och hjälpmedel behöver framhållas.

- Möjliggöra en god arbetsmiljö för anställda som arbetar med moderna metoder
  Att organisera personal, kompetens och ledning utifrån de boendes behov är det mest grundläggande. En ökad individualisering av insatserna där bemanning stämmer med behoven torde vara det mest verkningsfulla för att uppnå en god arbetsmiljö. Implementeringen av moderna metoder kräver att omoderna arbetssätt överges [10].

  Att kommunerna bedriver ett systematiskt kvalitetsarbete ur ett helhetsperspektiv är en förutsättning för att alla relevanta intressen beaktas. Om arbetet med att säkra verksamhetens kvalitet fungerar och dokumenteras enligt gällande regelverk bör risken för konkurrensförhållanden mellan olika intressen minska.

  I situationer då krav enligt olika lagstiftningar står mot varandra torde i regel en lösning vara att parterna försöker nå en rimlig avvägning av tyngden hos olika intressen. När det gäller arbetsmiljö kontra den enskildes integritet och självbestämmande och samhälleliga kostnader så har i arbetsmiljölagens förarbeten noterats att det är viktigt med en nyanserad bedömning när man ställer krav på arbetsmiljön. De insatser som krävs för att förbättra arbetsmiljön får inte vara orimliga i förhållande till de resultat som kan uppnås (Om arbetsmiljölagen m.m. prop. 1976/77:149).

  Den 1 januari 2011 införs bestämmelser om en nationell värdegrund inom äldreomsorgen. Om problem uppstår med att nå samsyn kring vilka värden som är mest skyddsvärda kan det behövas ett förtydligande angående värdegrunden i det vägledande underlaget.

I samband med att en vägledning tas fram behöver en inventering göras bland kommunerna om hur vanligt det är att målkonflikter uppstår, samt i vilka situationer dessa kan bli aktuella. Enligt vad som redovisats i denna förstudie framträder likartad problembeskrivning oavsett boendeform när det gäller arbetsmiljön. Frågan om det även kan finnas målkonflikter i förhållande till andra intresseområden behöver belysas i en vägledning.

Behov av kunskapsgenomgång

- Korttidsboendets utformning och organisation behöver kartläggas för att ett vägledningsarbete ska vara möjligt

  Korttidsboende för äldre betraktas som boende men inte bostad i plan- och bygglagstiftningen och lagen om bostadsanpassningsbidrag (se bilaga). Korttidsboende för äldre är ett särskilt boende med ett tidsbegränsat beslut enligt socialtjänstlagen (4 kap. 1 § SoL). Den enskilde behåller som regel sin ordinarie bostad vid vistelse i korttidsboende. Många olika verksamheter ingår som kräver olika metoder och förhållningssätt. Ett välfungerande korttidsboende med effektiv rehabilitering, väl fungerande avlastning och en god vård i livets slut kan vara en förutsättning för att möta framtidens ökade behov av särskilt boende för äldre.

  Kunskapen om den vård och omsorg som bedrivs, vistelsens längd samt resultat av densamma är mycket begränsad. I samband med denna förstudie har det framkommit att det finns ett behov av att verksamheten kartläggs och att kunskapsunderlag tas fram för planering, utformning, organisation, samverkan mellan huvudmän och innehåll i denna typ av särskilt boende. Detta arbete behöver ske i ett eget uppdrag.

- Planering av bostäder för framtida behov

  Kartläggningar och behovsinventering av bostäder ur ett helhetsperspektiv och utifrån den egna demografin behöver göras i alla kommuner för att de ska kunna planera för framtida behov av särskilda boendeformer. Att så sker är ett ansvar för kommunerna.

Referenser

1. Socialstyrelsens termbank, (2010), http://app.socialstyrelsen.se/termbank/ViewTerm.aspx?TermID=3594
2. Socialstyrelsen och Boverket, (2003) Varför kan inte behovet av särskilda boendeformer tillgodoses.
3. Socialstyrelsen, (2010), Lägesrapport.
4. Socialstyrelsen, (2010), Nationella riktlinjer för vård och omsorg vid demenssjukdom.
5. Westlund, P, Persson, A, (2007), Fokus - rapport 2007:3, Beviljad ansökan – Om flyttningar till särskilt boende.
6. Svenska kommunförbundet, (1992), Vägledning för Ädelreformens genomförande.
7. Socialstyrelsen, (2010), Handläggning och dokumentation inom socialtjänsten.
8. Socialstyrelsen (2002), Särskilt boende för äldre under kortare tid.
9. Socialstyrelsen, (2002), Särskilt boende för äldre under kortare tid.
10. Socialstyrelsen, (2005) Tid för vård och omsorg, Hur använder personalen inom vården och omsorgen om äldre och funktionshindrade personer sin tid?
11. Socialstyrelsen, (2010), Social tillsyn Länsstyrelsernas iakttagelser under 2008 och 2009.
12. FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning.
13. Socialstyrelsen, Socialstyrelsens tillsynsåterföring 2007 Hälso- och sjukvård vid korttidsboende för äldre
14. Socialdepartementet, (Skr. 2009/10:166, 8 april 2010), Uppföljning av den nationella handlingsplanen för handikappolitiken och grunden för en strategi framåt.
15. Länsstyrelserna, Ej verkställda beslut och domar enligt SoL och LSS 2008.
16. Dahlin, E, (Hjälpmedelsinstitutet 2010), Kognitiva hjälpmedel – Uppföljning av en nationell kartläggning av hjälpmedelsförsörjningen för personer med kognitiva funktionsnedsättningar.
17. Boverket, (2008)Yttrande över ”EU, allmännyttan och hyrorna” SOU 2008:38.
18. Myndigheten för säkerhet och beredskap, (2010), Forskning för ett säkrare samhälle Forskningsprogram för MSB 2011 - 2013
19. Socialstyrelsen, (2010), www.socialstyrelsen.se
20. Boverket (2010) Bostadsmarknaden 2010 – 2011, med slutsatser av bostadsmarknadsenkäten 2010-11-19.
21. Ahlström, P, Nilsson, F, (2007), Boende för äldre – utmaningar och möjligheter. Linköpings universitet
22. Lag (2000:1 383) om kommunernas bostadsförsörjningsansvar

23. Boverket, (2010), www.boverket.se
24. Arbetsmiljöverket, (rapport 2009:2), Vård och omsorg i ordinärt boende.
25. Dahlin Ivanoff, S., Gosman-Hedström, G., m fl. (Hjälpmedelsinstitutet 2006), Sårbara äldre personer – en studie om hjälpmedelsanvändning och anpassning av bostaden.
26. Björklund, A, Henriksson, M, (Hjälpmedelsinstitutet 2010), Teknikstöd för anhörigvårdare.
27. Esteen, M., (Hjälpmedelsinstitutet 2010), Delaktighet ökar livskvalitet.
28. Blomquist, U-B, Nicolaou, I, (Hjälpmedelsinstitutet 2007), Förskrivnings-processen för hjälpmedel till personer med funktionshinder.
29. Hjälpmedelsinstitutet (2010) www.hi.se/Teknik-och-demens

Bilagor

Regelverk och ansvarsområden som påverkar det särskilda boendets utformning och innehåll

I det följande beskrivs några av de regelverk och de aktörer som påverkar kommunernas ansvar för planering och verksamhet inom de särskilda boendeformerna. Genomgången visar något av områdets komplexitet och pekar även på vilka som kan behöva medverka i utformningen av en vägledning i denna fråga. Deltagarna i projektgruppen har lämnat underlaget till sina respektive delar i redovisningen.

Socialstyrelsens ansvarsområde

Socialtjänst

Socialtjänstlagen (2001:453) SoL, är i huvudsak en ramlag och har karaktären av en rättighetslag. I 1 kap. 1 § anges de övergripande målen och grundläggande värderingarna för samhällets socialtjänst.

I socialtjänstlagen fastställs en rad skyldigheter för kommunen avseende det yttersta ansvaret för att de som vistas i kommunen får det stöd och den hjälp de behöver. I 3 kap. redovisas vilka uppgifter som socialnämnden (nämnden) har. Där anges att nämnden ska göra sig väl förtrogen med levnadsförhållandena i kommunen, medverka i samhällsplaneringen och så vidare. Socialtjänstlagen reglerar även att en person som vill flytta till kommunen men till följd av ålderdom, funktionsnedsättning eller allvarlig sjukdom har ett varaktigt behov av omfattande vård och omsorg ska behandlas som den som är bosatt i inflyttningskommunen. I biståndsparagrafen, 4 kap. 1 § SoL regleras rätten till bistånd. Den enskilde ska tillförsäkras en skälig levnadsnivå. Socialtjänstlagens 5 kap. innehåller bestämmelser för olika grupper. I detta kapitel anges kommunens skyldigheter att inrätta bostäder i särskilda boendeformer för de olika målgrupperna. Vidare regleras skyldigheten för kommunen att göra sig väl förtrogen med levnadsförhållanden i kommunen för dessa grupper.

I socialtjänstlagen görs en del ändringar som gäller från den 1 januari 2011. I 5 kap. 4 § införs ett nytt stycke enligt följande: ”Socialtjänstens omsorg om äldre ska inriktas på att äldre personer får leva ett värdigt liv och känna välbefinnande (värdegrund).” I 5 kap. 5 § införs ett nytt tredje stycke med följande lydelse: ”Den äldre personen ska, så långt det är möjligt, kunna välja när och hur stöd och hjälp i boendet och annan lättåtkomlig service ska ges.”

Lagen (1993:387) *om stöd och service till vissa funktionshindrade*, LSS, är en rättighetslag som ska garantera personer med omfattande och varaktiga funktionshinder goda levnadsvillkor, att de får den hjälp de behöver i det

dagliga livet och att de kan påverka vilket stöd och vilken service de får. Målet är att den enskilde får möjlighet att leva som andra.

De som omfattas av lagen är
1. personer med utvecklingsstörning, autism eller autismliknande tillstånd.
2. personer med betydande och bestående begåvningsmässigt funktionshinder efter hjärnskada i vuxen ålder föranledd av yttre våld eller kroppslig sjukdom, eller
3. personer med andra varaktiga fysiska eller psykiska funktionshinder som uppenbart inte beror på normalt åldrande, om de är stora och förorsakar betydande svårigheter i den dagliga livsföringen och därmed ett omfattande behov av stöd eller service.

I 9 § LSS regleras de tio olika insatserna för särskilt stöd och särskild service som en person med funktionsnedsättning kan behöva. En av insatserna är bostad med särskild service för vuxna eller annan särskilt anpassad bostad för vuxna enligt 9 § 9 LSS. Stöd och service enligt LSS är ett komplement till stöd enligt andra lagar och innebär inte någon inskränkning för den enskilde i de rättigheter som andra lagar ger.

I Socialstyrelsens författningssamling finns föreskrifter och allmänna råd om bostad med särskild service för vuxna (SOSFS 2002:9).

Hälso- och sjukvård

Hälso- och sjukvårdslagen (1998:763) HSL, är en ramlag och innehåller grundläggande regler för all hälso- och sjukvård.

I hälso- och sjukvårdslagen finns inga särbestämmelser motsvarande de i socialtjänstlagen avseende äldre personer eller personer med funktionsnedsättning. I 18 § HSL regleras kommunens ansvar gällande hälso- och sjukvård enligt följande: Varje kommun ska erbjuda en god hälso- och sjukvård åt dem som bor i en sådan boendeform eller bostad som avses i 5 kap. 5 § andra stycket eller 5 kap. 7 § tredje stycket SoL eller som efter beslut av kommunen bor i sådan särskild boendeform som avses i 7 kap. 1 § första stycket samma lag.

Varje kommun ska även i samband med dagverksamhet, som omfattas av 3 kap. 6 § SoL, erbjuda en god hälso- och sjukvård åt dem som vistas där. Även i bostad med särskild service enligt 9 § LSS och i daglig verksamhet enligt 9 § 10 LSS har kommunen ansvar för att erbjuda hälso- och sjukvård enligt 18 § HSL.

Det kommunala hälso- och sjukvårdsansvaret omfattar, med undantag för vad som anges i 26 d § tredje stycket HSL, inte sådan hälso- och sjukvård som förmedlas av läkare. Kommunen ska enligt 18 b § HSL även erbjuda habilitering, rehabilitering och hjälpmedel för funktionshindrade i samband med sådan hälso- och sjukvård som omfattas av kommunens ansvar. Enligt 18 § andra stycket HSL får en kommun även i övrigt erbjuda dem som vistas i kommunen hälso- och sjukvård i hemmet (hemsjukvård). Landstinget får till en kommun inom landstinget överlåta skyldigheten att erbjuda sådan vård, som sägs i andra stycket, om landstinget och kommunen kommer överens om det (18 § tredje stycket). Hälso- och sjukvårdslagen reglerar

även att kommunen ska planera sin hälso- och sjukvård med utgångspunkt i befolkningens behov av sådan vård (20 § första stycket).

Smittskydd

I smittskyddslagen (2004:168) regleras smittskyddsåtgärder som riktar sig till människor. Socialstyrelsen ansvarar för samordning av smittskyddet på nationell nivå och ska ta de initiativ som krävs för att upprätthålla ett effektivt smittskydd samt följa och vidareutveckla smittskyddet. Socialstyrelsen ansvarar för tillsynen och får efter bemyndigande från regeringen utfärda föreskrifter inom smittskyddsområdet.

Smittskyddsinstitutet ska som expertmyndighet följa och analysera det epidemiologiska läget nationellt och internationellt och föreslå åtgärder för att landets smittskydd ska fungera effektivt. Varje landsting ansvarar för att behövliga smittskyddsåtgärder vidtas inom landstingsområdet och det ska finnas en smittskyddsläkare som bland annat ska följa att vårdgivare vidtar de åtgärder som krävs för att förebygga smittspridning.

Boverkets ansvarsområde

Avgränsningar

Uppdraget som redovisas i denna rapport avser bostäder enligt SoL och LSS. Bostäder enligt 5 kap. 5 § SoL omfattar särskilda boendeformer för äldre inklusive äldre personer med demens.

Boverkets byggregler gäller inte för korttidsboende

Korttidsboende enligt 5 kap. 5 § SoL är ett boende men *inte en bostad* enligt plan- och bygglagstiftningen eller lagen om bostadsanpassningsbidrag. Korttidsboende är således inte ett permanent boende och därför omfattas inte korttidsboenden av Boverkets Byggregler (BFS 1993:57 med ändringar t.o.m. BFS 2008:6), BBR, särskilda krav på bostäder. De generella kraven i BBR gäller dock. Personer som bor i ett korttidsboende kan inte heller få bostadsanpassningsbidrag.

Trygghetsbostäder och seniorbostäder – inte BBR:s krav på särskilda bostäder

Trygghetsbostäder och seniorbostäder eller motsvarande, är inte heller särskilda boendeformer enligt 5 kap. 5 och 7 §§ eller enligt LSS. Dessa typer av bostäder är avsedda för personer över en viss ålder men är ”vanliga” bostäder. Det finns inte heller särskilda krav i plan- och bygglagstiftningen på dessa typer av bostäder utan de generella kraven på bostäder när det gäller till exempel bostadsutformning och tillgänglighet och användbarhet för personer med nedsatt rörelse- eller orienteringsförmåga gäller.

Bostadsförsörjning

Kommunerna ansvarar för bostadsförsörjningen och ska enligt bostadsförsörjningslagen dvs. lagen (2000:1 383) om kommunernas bostadsförsörjningsansvar skapa förutsättningar för alla att leva i goda bostäder. Kommunen ska ta fram riktlinjer för bostadsförsörjningen och dessa ska antas av kommunfullmäktige en gång per mandatperiod. Verktygen för att genomföra riktlinjerna för bostadsförsörjningen är framför allt kommunalt planmonopol genom översikts- och detaljplanering. Andra verktyg är kommunalt markinnehav i kombination med en aktiv markpolitik, marköverlåtelse- och exploateringsavtal, allmännyttiga bostadsföretag samt kommunala bostadsförmedlingar. Hyresgarantier är ett annat verktyg som kommuner kan använda sig av.

Plan- och bygglagstiftningen

Plan- och bygglagen

En ny plan- och bygglag (2010:900), PBL, träder i kraft den 2 maj 2011. Den ersätter den tidigare lagen med samma namn. Idag regleras de tekniska egenskapskraven på byggnadsverk i en separat lag, lagen (1994:847) om tekniska egenskapskrav på byggnadsverk, m.m. allmänt kallad byggnadsverkslagen, BVL. Efter den 2 maj 2011 samlas reglerna i nuvarande PBL (1980:10) och i BVL i den nya PBL. En förändring i nya PBL, som är relevant i detta sammanhang, är att kraven på lämplighet för avsett ändamål (bostadsutformning) och tillgänglighet och användbarhet för personer med nedsatt rörelse- eller orienteringsförmåga ska prövas redan i bygglovet.

Förändringar i BBR

BBR kommer att behöva revideras med anledning av den nya plan- och bygglagen men det handlar i stor utsträckning om redaktionella ändringar.

Bostadens utformning

BBR – bostadsutformning

För särskilda boendeformer för äldre (bostäder enligt 5 kap. 5 § andra stycket socialtjänstlagen) gäller reglerna för bostäder i Boverkets Byggregler, BBR, även denna bostadstyp. De generella kraven på utformning av bostäder finns i BBR 3:22 och 3:221 – 3:223 och tillgänglighetskraven på bostäder finns i 3:146 – 3:148. Det finns dock en möjlighet att för en mindre grupp boende sammanföra vissa funktioner i gemensamma utrymmen enligt BBR 3:225. Det betyder att de enskilda bostadslägenheterna i särskilda boendeformer för äldre är bostäder och ska uppfylla krav på bostäder men det finns en särskild föreskrift som medger att den enskilda bostadslägenheten kan göras mindre än vad som annars hade varit fallet om den mindre arean kompenseras med gemensamma utrymmen för matlagning, måltider och samvaro. De gemensamma utrymmena ska vara så stora och väl utrustade så att de på ett ”fullgott” sätt kompenserar för inskränkningarna i de enskilda bostadslägenheterna. De gemensamma utrymmena ska dessutom ligga i anslutning till de enskilda lägenheterna. Gruppbostäder för personer med

demens behöver dock inte ha inredning och utrustning för matlagning i de enskilda lägenheterna, men nödvändiga installationer ska vara förberedda.

För särskilda bostäder för personer med funktionsnedsättning till exempel bostad med särskild service för vuxna enligt 9 § 9 LSS eller 5 kap. 7 § SoL gäller att dessa bostäder ska uppfylla samma krav i BBR som ”ordinära eller vanliga bostäder”. Att det finns gemensamma utrymmen får inte innebära att ytan i de enskilda bostadslägenheterna minskas. Regeln i BBR 3:224, som säger att för en grupp boende får inskränkningar göras, gäller inte denna typ av bostäder.

BBR – tillgänglighet

Enligt BBR gäller samma tillgänglighetskrav i särskilda boendeformer enligt SoL och LSS som i övriga bostäder. I den enskilda bostaden är det måtten för en manuell eller en liten eldriven rullstol för inomhusanvändning som är dimensionerande. I övriga utrymmen och utomhus är det måtten för en eldriven rullstol för begränsad utomhusanvändning som är dimensionerande.

För dimensionerande mått som är lämpliga för att utforma bostäder som uppfyller föreskrifterna i avsnitt 3 i BBR hänvisas i allmänna råd till normalnivån i den svenska standarden SS 914221. Det finns också en höjd nivå och en sänkt nivå i SS 914221.

- *Normalnivån* används för att uppfylla kraven på tillgänglighet i BBR.
- *Sänkt nivå* kan användas i de fall det inte finns några tillgänglighetskrav, som exempelvis i fritidshus med högst två bostäder.
- *Höjd nivå* kan användas i de fall man vill uppnå en bättre tillgänglighet än vad som krävs enligt bygglagstiftningen.

BBR – brandskydd

Särskilda boendeformer för äldre i enlighet med socialtjänstlagens definition finns berörda i avsnitt 5 Brandskydd. För denna typ av boende ställs högre krav på byggnadstekniskt brandskydd, eftersom de som bor där har en dokumenterat sämre förmåga att ta hand om sig själva. Kraven handlar bland annat om bättre larm och utrymningsvägar.

I den aktuella översynen av brandskyddskraven i BBR föreslår Boverket att krav på sprinkler införs i dessa boendeformer. För att motivera sprinkler i särskilda boendeformer för äldre har Boverket gjort en ekonomisk kalkyl och där visades att nyttan var större än kostnaden. Detta beror på att skyddsbehovet bedöms större hos de personer som bor i särskilda boendeformer för äldre.

Boverkets konstruktionsregler, BKR – taklyft

Boverkets konstruktionsregler (1993:58 med ändringar t.o.m. 2010:2), BKR, reglerar bärverket i byggnader, exempel på bärverk är bjälklag. Reglerna i BKR täcker normalfallen. Angivna nyttiga laster i Boverkets konstruktionsregler, BKR samt i det alternativa Eurokodsystemet avser normal

inredning. Laster[4] från speciell inredning till exempel taklyftar, liksom laster av gods och dylikt måste inkluderas för den avsedda användningen.

Styrmedel

Lagen (1992:1 574) om bostadsanpassningsbidrag m.m.

Bostadsanpassningsbidraget är ett bidrag som kommunen lämnar för vissa åtgärder som behövs för att personer med funktionsnedsättning ska kunna använda sin bostad på ett ändamålsenligt sätt. Bidraget är ett uttryck för samhällets mål att personer med funktionsnedsättningar ska kunna leva som andra i en egen bostad. Den som har en funktionsnedsättning kan ansöka om bostadsanpassningsbidrag, till exempel för att ta bort trösklar, byta ut badkaret mot en dusch eller ordna en ramp vid entrén. Bidraget söker man hos kommunen. Bostadsanpassningsbidrag kan lämnas både om man bor i vanliga bostäder och i särskilda boenden men en förutsättning för att bidrag ska kunna lämnas till särskilda boenden är att det är fråga om mer långtgående individuella åtgärder som inte medför endast obetydliga merkostnader. Åtgärder i särskilda boenden, exempelvis dörrautomatik, stödhandtag, timers, och borttagande av trösklar har setts som sådana åtgärder som faller inom det allmänna lämplighetskravet och kan därför inte stödjas med bostadsanpassningsbidrag.

Stöd till särskilda bostäder och trygghetsbostäder

Regeringen bedömer att det behöver byggas fler särskilda boendeformer för att kommunerna ska kunna erbjuda plats till fler äldre personer än i dag. Det finns därför ett investeringsstöd som syftar till att stimulera byggandet av särskilda boendeformer genom ny- eller ombyggnad, för äldre. 500 miljoner kronor per år för åren 2007 till 2011 har avsatts för investeringsstödet [4].

Från och med den 1 januari 2010 kan man även söka stöd för trygghetsbostäder. Det är bostäder med tillhörande utrymmen för de boendes måltider, samvaro, hobby och rekreation och där det finns personal som dagligen på olika sätt kan stödja de boende under vissa angivna tider. Ett krav är att bostäderna ska innehas av personer som fyllt 70 år. När det gäller makar, sambor eller syskon räcker det att en av personerna har fyllt 70 år.

Måste bli ett tillskott– kan ske genom ny- eller ombyggnad

Det är endast nytillkomna lägenheter och utrymmen för de boendes måltider, samvaro, hobby och rekreation som är stödberättigande. När det gäller både nybyggnads- och ombyggnad, är det en förutsättning att det blir ett nytillskott av bostäder för att bidrag ska ges till gemensamhetsutrymmen. Man kan alltså inte få något stöd för att bygga eller bygga om enbart ett gemensamhetsutrymme. Länsstyrelserna handlägger stödärendena och Boverket är överklagandeinstans.

[4] TNC 95: Plan- och byggtermer (1994) innehåller följande nyttig last definition: last på konstruktion som denna är avsedd att bära i första hand anmärkning: Exempel på nyttig last är last av personer, möbler, varor, fordon, maskiner och annat som är förutsättningar för den verksamhet som konstruktionen är avsedd för.

Arbetsmiljöverkets ansvarsområde

Arbetsmiljölagen och Arbetsmiljöverkets föreskrifter

Grundläggande bestämmelser om arbetsmiljön finns i *arbetsmiljölagen (1997:1160),* AML. Mera detaljerade bestämmelser finns i de föreskrifter som Arbetsmiljöverket utfärdar.

Arbetsmiljölagstiftningen omfattar all verksamhet i vilken arbetstagare utför arbete för en arbetsgivares räkning. Sedan 1 januari 2009 omfattas även det arbete som utförs i arbetsgivarens hem.

Kraven i arbetsmiljölagstiftningen gäller i första hand arbetsgivaren – arbetsgivaren har det yttersta ansvaret för sina anställda. Enligt 3 kap. 2 § AML ska arbetsgivaren vidta alla åtgärder som behövs för att förebygga att arbetstagare utsätts för ohälsa eller olycksfall. AML ställer också krav på byggherrar, projektörer och andra som medverkar vid projekteringen att beakta arbetsmiljön, både under byggskedet och vid bruket av den färdiga byggnaden (AML 3 kap. 6-7 §§). Krav kan även riktas mot tillverkare och den som upplåter en lokal för en verksamhet.

Kraven i föreskrifterna är huvudsakligen funktionskrav – utformningen beror på verksamheten och krav kan endast ställas utifrån det arbete som faktiskt utförs. Vidare förekommer mycket få mått. De mått som finns i rådstexterna gäller vilken plats det behövs för att utföra ett visst arbete, det är inte rumsmått. De mått som finns i råden kan vara grundade på vedertagen praxis, standarder, forskning och i vissa fall regeringsbeslut i överklagade ärenden.

För att kunna säga vilka krav som kan ställas på en arbetsplats enligt arbetsmiljölagstiftningen, måste man således veta vilket arbete som utförs. Det innebär också att kraven för ett utrymme kan ändras om arbetet ändras. Om en boendes vårdbehov ändras kan det medföra att kraven på bostaden ändras om arbetsmiljölagstiftningens krav ska fortsätta att vara uppfyllda. Det betyder också att man på förhand, så långt det går, bör försöka förutse vilket arbete som kommer att utföras.

AV har inte utfärdat några speciella föreskrifter som gäller endast denna typ av arbetsplatser – särskilt boende enligt 5 kap. 5 och 7 §§ SoL, eller bostad med särskild service enligt 9 § 9 LSS. De mest centrala föreskrifterna för denna typ av verksamhet är föreskrifterna om arbetsplatsens utformning, AFS 2009:2, och belastningsergonomi, AFS 1998:1. Det finns dessutom en rad föreskrifter som reglerar mer detaljerade områden som kan vara relevanta. Principen är att kraven i alla föreskrifter som är relevanta ska vara uppfyllda.

Belastningsergonomi

Enligt föreskrifterna om belastningsergonomi ska förhållanden ordnas och utformas så att risker för hälsofarliga eller onödigt tröttande fysiska belastningar förebyggs. Arbetsgivaren ska så långt det är praktiskt möjligt ordna och utforma arbete och arbetsplatser så att arbetstagarna kan använda för kroppen gynnsamma arbetsställningar och arbetsrörelser. Arbetsgivaren ska också se till att arbete som kräver kraftutövning så långt det är praktiskt möjligt ordnas och utformas så att arbetstagaren kan arbeta med arbetsob-

jekt, arbetsutrustning, reglage, material eller personförflyttningar utan att utsättas för hälsofarliga eller onödigt tröttande fysiska belastningar.

Arbetsplatsens utformning

Allmänna krav på lokalutformning

Det ska finnas utrymmen eller lokaler för de funktioner som behövs för verksamheten. Det är med andra ord verksamhetens storlek, vårdbehov med mera som avgör vad som ska finnas, var det ska ligga och hur det ska utformas. Det gäller till exempel personalutrymmen, expedition, kök, sköljrum, tvätt, linneförråd och sophantering.

Bostaden, det vill säga både lägenheter och gemensamma utrymmen för de boendes måltider, samvaro, hobby och rekreation, är också arbetsplats för personalen. Dessutom ingår kommunikationsutrymmen och utrymmen för sophantering, tvätt och städ, expedition, administration, vaktmästeri med mera i arbetsplatsen.

Storlek mm

4 § i AFS 2009:2 lyder ”Arbetsplatser, arbetslokaler och personalutrymmen ska ha en, med hänsyn till verksamheten, tillräcklig area och fri höjd samt vara lämpligt förlagda, utformade och inredda”.

I svensk arbetsmiljölagstiftning är det funktionsmått som avgör utrymmesbehovet. AV har inte i sina föreskrifter eller vägledningar några krav på att rum ska vara ett visst antal kvadratmeter, endast krav på fritt utrymme för de arbetsmoment som behöver utföras. I råden till 4 § står till exempel att det normalt behövs ett fritt utrymme på minst 0,8 meter på båda sidor av toalettstol för förflyttning av patienter. Ett fritt utrymme innebär att arbetstagaren inte hindras av fasta eller lösa föremål. Ett fritt utrymme krävs för att arbetstagaren ska kunna röra sig ledigt och arbeta med god arbetsteknik. Det innebär också att arbetstagaren inte ska behöva möblera om och flytta föremål varje gång en förflyttning görs för att skapa ett fritt utrymme. När hjälpmedel behövs ska det finnas utrymme för att manövrera dessa. 100 cm vid sidan av toalettstol ger utrymme för hjälpare att dra in en rullstol vid sidan av toalettstolen och sedan passera förbi.

I samband med att investeringsstöd till särskilt boende för äldre infördes behövde länsstyrelserna ett underlag för bedömningen om projekten uppfyllde kraven i arbetsmiljölagstiftningen. AV gjorde därför en tolkning av vilka rumsmått arbetsmiljölagstiftningens funktionskrav medför (föreskrifterna om arbetsplatsens utformning har reviderats sedan detta material togs fram, det gäller dock fortfarande i sak). De rumsmått som anges i materialet har ingen juridisk status, de ska endast ses som en vägledning av vad som krävs enligt arbetsmiljölagstiftningen. Det är inte heller säkert att det alltid är dessa mått som behövs – de krav som kan ställas med stöd av arbetsmiljölagstiftningen gäller endast det arbete som faktiskt utförs.

Personalutrymmen

Vilka personalutrymmen som ska finnas beror på verksamheten. Placering, storlek och inredning ska vara anpassade efter arbetets natur och varaktighet samt det antal arbetstagare som behöver använda dem. Av det följer bland annat att personalutrymmen ska finnas på rimligt avstånd från arbetsplatsen, men behöver inte alltid nödvändigtvis ligga i direkt anslutning till arbetsplatsen. Vid arbete och tjänstgöring i en brukares eller omvårdnadstagares bostad kan arbetsgivaren i vissa fall behöva ordna med personalutrymmen utanför bostaden.

Omklädningsutrymmen behövs om verksamhetens art är sådan att ombyte till arbetskläder eller skyddskläder på arbetsstället behövs. Arbetstagare ska ha möjlighet att förvara privata kläder och om det behövs även arbetskläder på så sätt att de inte smutsas ned eller skadas och så att risken för stöld motverkas. Om det finns risk för ohälsa eller besvär genom att smitta, hälsofarligt ämne eller stark lukt överförs från arbetskläder eller skyddskläder till privata kläder ska privata kläder kunna förvaras åtskilt från arbetskläder och skyddskläder. Vissa skyddskläder kan vara bundna till platsen där de används. Skyddskläder för hemtjänstpersonal kan till exempel ofta förvaras i badrummet hos vårdtagaren. Arbetstagare som förvarar personliga värdesaker på arbetsstället ska ha tillgång till ett utrymme som har eller kan förses med lås.

Arbetstagare ska ha tillgång till toalett och möjlighet att tvätta sig i den omfattning som krävs med hänsyn till arbetets art. Om det behövs ska det finnas dusch.

Arbetstagare ska under matraster eller måltidsuppehåll kunna äta under tillfredsställande förhållanden. Den som har med egen mat ska ha möjlighet att förvara och värma den samt ha någonstans att äta. Det ska också finnas möjlighet att tillbringa pauser i arbetet i ostördhet på lämplig plats. Om arbetet innebär jourtjänstgöring i arbetstidslagens mening ska jourrum finnas. Vilrum eller annan lätt iordningställbar plats för tillfällig vila ska finnas. Detta gäller dock inte där endast några få arbetstagare sysselsätts samtidigt. För samtliga personalutrymmen gäller att de inte får inredas eller användas så att det påtagligt försämrar deras användbarhet som personalutrymme.

Övriga regelverk och aktörer

Livsmedelsverket ansvarar för att *livsmedelslagstiftningen* efterlevs**.** I dag är i stort sett all lagstiftning om livsmedel gemensam inom hela EU. Sverige kan inte bestämma regler på livsmedelsområdet på egen hand utan gör det i samarbete med andra medlemsstater. Livsmedelsverket deltar i detta arbete. De flesta reglerna om mat finns i EU-förordningar och i Livsmedelsverkets föreskrifter. EU-förordningarna gäller direkt utan att de skrivs in i föreskrifterna.Livsmedelsverkets föreskrifter publiceras i verkets egen författningssamling, LIVSFS (tidigare SLVFS).

Livsmedelslagen (2006:804) och livsmedelsförordningen (2006:813) talar om vilka möjligheter Livsmedelsverket har att lagstifta. Nedan listas de olika sorters regler som finns.

- EU-förordningar som publiceras i Europeiska unionens officiella tidning, EUT, och gäller som svensk lag.
- Livsmedelslagen och livsmedelsförordningen som publiceras i svensk författningssamling, SFS.
- Livsmedelsverkets föreskrifter som publiceras i Livsmedelsverkets författningssamling, LIVSFS (tidigare SLVFS).
- EU-beslut som i vissa fall arbetas in i föreskrifterna. I andra fall hänvisas det till EU-besluten i föreskrifterna.

På livsmedelsverkets hemsida finns en vägledning för offentlig kontroll av mindre förskolor, fritidshem och särskilda boenden m.m. som förutom att vara en vägledning för kontroll även kan ge verksamheterna insikt om vad som krävs. Vid planering för ny eller ombyggnad av särskilda boenden behövs livsmedelslagstiftningen beaktas då det ställs krav på kökets utformning. Även för planering av verksamhetens innehåll beträffande organisation, bemanning och kompetens behöver livsmedelslagstiftningen beaktas.Livsmedelsverket har regeringens uppdrag att ta fram förslag till råd om bra mat i äldreomsorgen. Förslaget berör bland annat måltider och måltidsmiljöer i särskilt boende för äldre och är en vägledning i kvalitetssäkringsprocessen för bra mat inom äldreomsorgen.

Jordabalken, JB, reglerar fastighetsrätt och hyresrätt. Hyresavtal i särskilda boendeformer gäller som för andra som hyr sin bostad.

När *miljöbalken,* MB, trädde i kraft ersatte den 16 lagar som därmed upphävdes. Objektburen smitta regleras nu i miljöbalken. På Naturvårdsverkets webbplats finns föreskrifter, allmänna råd samt annan vägledning om lagens tillämpning.

Myndigheten för säkerhet och beredskap (MSB) har i uppgift att verka för ett tryggare och säkrare samhälle. Fallolyckor och bostadsbränder är exempel på händelser som inträffar relativt ofta i vardagen, där mer kunskap för att kunna förebygga behövs. På myndighetens webbplats presenteras forskningsprogram för åren 2011 – 2013 [18].

Hjälpmedelsinstitutets roll

Hjälpmedelsinstitutet (HI) är ett nationellt kunskapscentrum inom området teknik, hjälpmedel och tillgänglighet för personer med funktionsnedsättning.

HI är en allmännyttig ideell förening. Institutet har två föreningsmedlemmar vilka är staten, genom Socialdepartementet, och Sveriges Kommuner och Landsting (SKL). Verksamheten avser i huvudsak sådana hjälpmedel som enligt hälso- och sjukvårdslagen (1982:763) ska tillhandahållas av huvudmännen. Institutet kan även i samverkan med ansvariga myndigheter verka inom området arbetshjälpmedel.

Hjälpmedelsinstitutet är en aktör inom olika boendeformer för äldre personer och personer med funktionsnedsättning.

HI:s uppgifter är att:

1. arbeta med forskning samt teknik-, metod-, och verksamhetsutveckling avseende hjälpmedel och hjälpmedelsförsörjning,
2. särskilt följa, påverka och utveckla användningen av ny teknik,
3. arbeta med provning och standardisering av hjälpmedel,
4. bidra till kompetensförsörjning och kunskap om hjälpmedel hos personal inom vård och omsorg,
5. arbeta med information och kommunikation, utbildning samt erfarenhetsutbyte,
6. tillhandahålla information om hjälpmedel till allmänheten,
7. lämna stöd för upphandling av hjälpmedel,
8. medverka vid uppföljning av hjälpmedelsanvändning inklusive statistisk uppföljning,
9. biträda sjukvårdshuvudmännen, centrala organ, brukarnas organisationer samt företag och andra organisationer inom hjälpmedelsområdet,
10. i samverkan med ansvariga myndigheter och andra organ bidra till en god tillgänglighet för personer med funktionsnedsättning,
11. i samverkan med ansvariga myndigheter och andra organ bidra till att äldre personer ska kunna leva aktivt självständigt och tryggt,
12. medverka i nationellt och internationellt samarbete i hjälpmedelsfrågor.

HI:s arbete sker i huvudsak inom två politikområden, äldrepolitiken och handikappolitiken. Handikappolitiken omfattar insatser för att undanröja hinder för full delaktighet i samhället, insatser för att bekämpa diskriminering och insatser som ger barn, ungdomar och vuxna med funktionsnedsättning en möjlighet att leva ett självständigt liv. Äldrepolitiken omfattar insatser som syftar till att ge äldre förutsättningar att leva ett självständigt liv med god livskvalitet.

En hörnsten i HI:s verksamhet är en nära kontakt med användarna, det vill säga äldre personer och personer med funktionsnedsättning. Användarnas inflytande över verksamheten säkras genom Brukarrådet och genom kontinuerlig samverkan i en rad verksamheter och projekt.

HI antog år 2009 en strategi för arbetet inom området tillgängligt boende.

Uppgifter och kunskapsläge

Nedan redovisas ansvarsområdena för de tre myndigheterna i projektgruppen. Hjälpmedelsinstitutets roll beskrivs också i detta avsnitt. Därefter redogörs för kunskapsläget inom de fyra aktörernas respektive område. Deltagarna i projektgruppen har lämnat underlaget till sina respektive delar i redovisningen.

Socialstyrelsen

I avsnittet Ett tryggt och värdigt boende samt Att leva och bo som andra har Socialstyrelsen redogjort för den enskildes rättigheter och innehållet i de särskilda boendeformerna.

Kunskapsförmedling, kontroll och normering

Kommunerna ansvarar för att ge vård och omsorg till de personer som bor i särskilda boendeformer. Socialstyrelsen ska verka för att hälso- och sjukvård och socialtjänst bedrivs enligt vetenskap och beprövad erfarenhet, ansvara för kunskapsutveckling och kunskapsförmedling. Vidare ska Socialstyrelsen ansvara för föreskrifter och allmänna råd samt för tillsyn inom sitt verksamhetsområde.

Publikationer

Socialstyrelsens publikationer redovisas på myndighetens webbplats [19].

- Föreskrifter
- Allmänna råd
- Handböcker
- Riktlinjer
- Kunskapsöversikter
- Rapporter
- Vägledningar

Pågående projekt

Socialstyrelsen har för närvarande ett flertal regeringsuppdrag som kommer att påverka vårdens och omsorgens innehåll inom de särskilda boendeformerna. Regeringens proposition om värdigt liv i äldreomsorgen har initierat flera uppdrag som kan bilda underlag i en vägledning kring arbetet med individen och dess behov i fokus och på den enskildes villkor. Även uppdrag som vård i livets slut, säkerhetsfrämjande arbete för äldre personer, nationellt fackspråk och instrument för behovsbedömning kommer att öka kunskapen om metoder inom vård och omsorg. Socialstyrelse arbetar också med

att förtydliga vad lagens krav om god hygienisk standard i vården kan innebära för olika verksamheter.

Socialstyrelsen har även i uppdrag att utarbeta en webbplattform för kunskapsförmedling inom äldreomsorgen.

Tillgång på bostäder och socialtjänsten

Som framgått av redovisningen av gällande regelverk så har kommunen ansvar för att skapa förutsättningar för alla att leva i goda bostäder. Kommunen har även det yttersta ansvaret för att de som vistas i kommunen får det stöd och den hjälp de behöver. Vidare ska socialnämnden inrätta särskilda boendeformer för service och omvårdnad för äldre människor som behöver särskilt stöd. Kommunen ska även inrätta bostäder med särskild service för de människor som till följd av fysiska, psykiska eller andra skäl möter betydande svårigheter i sin livsföring och som behöver ett sådant boende.

Kommunen ska enligt bostadsförsörjningslagen, dvs. lagen (2000:1383) om kommunernas bostadsförsörjningsansvar, ta fram riktlinjer för bostadsförsörjningen. I kommunens ansvar ingår att beakta behovet av särskilda boendeformer. Även detta finns reglerat i lag (3 kap. och 5 kap. SoL). Planering av bostäder för äldreomsorgen och för personer med funktionsnedsättning som är i behov av stöd och service är således en del i kommunens ledningsansvar och behöver säkerställas i kommunens ledningssystem samt ingå i kommunens kvalitetssäkringsarbete.

I socialtjänstens uppgifter ingår att hålla sig väl förtrogen med levnadsförhållandena i kommunen samt medverka i samhällsplaneringen (3 kap. 1 § SoL). Kommunens skyldighet att bedriva uppsökande (3 kap. 4 § SoL) verksamhet bland äldre och personer med funktionsnedsättning är ett av de instrument som kan bilda del underlag i planeringsarbetet.

I Boverkets rapport Bostadsmarknaden 2010 – 2011 redovisas att vissa grupper har särskilt svårt att få bostäder. Här framgår bland annat behovet av bostäder för pensionärer som vill flytta till mindre bostad. Tillgången på bostäder varierar starkt mellan kommunerna. Drygt hälften av landets kommuner uppger i enkäten att behovet av särskilt boende för äldre personer är täckt. När det gäller personer med funktionsnedsättning uppger 40 procent att behovet är täckt [20].

I rapporten Boende för äldre – utmaningar och möjligheter[5] [21] dras slutsatsen att det är viktigt att se till helheten när samband mellan boende, service, vård och omsorg diskuteras. Det finns kopplingar mellan lösningar för det ordinära boendet och lösningar för det särskilda boendet, exempelvis i form av åtgärder som förlänger kvarboende. Dessutom framgår det att de faktorer som identifierades i undersökningen inte sällan har betydelse både för det ordinära boendet och för det särskilda boendet [21].

Tillgången på bostäder i det ordinarie bostadsbeståndet samt dessa bostäders tillgänglighet behöver kartläggas för att ge svar på: Vilka bostäder och bostadsområden är redan nu väl anpassade för äldre? Är det möjligt och

[5] Rapporten har som mål att vara en idéskrift och kunna användas som stöd och utgångspunkt i de strategiska planeringsprocesserna inom offentliga och privata organisationer och tjäna som en gemensam referensram för fortsatta diskussioner mellan områdets olika aktörer.

ekonomiskt försvarbart att bygga om de bostäder och områden som inte uppfyller kraven på god tillgänglighet? I vilka fall är kompletteringsbebyggelse aktuell? Denna grundinformation bör utgöra grunden för vilka åtgärdsplaner som kommunen väljer att formulera på kort och lång sikt [21].

Kvalitetskrav och säkerhet

Insatser inom socialtjänsten och hälso- och sjukvården ska vara av god kvalitet. För utförande av uppgifter inom socialtjänsten ska det finnas personal med lämplig utbildning och erfarenhet. Kvaliteten i verksamheten ska systematiskt och fortlöpande säkras (3 kap. 3 § SoL). Inom hälso- och sjukvård skall kvaliteten i verksamheten systematiskt och fortlöpande utvecklas och säkras (31 § HSL). Ledningen av hälso- och sjukvård skall vara organiserad så att den tillgodoser hög patientsäkerhet och god kvalitet av vården samt främjar kostnadseffektivitet (28 § HSL). Socialstyrelsen har utfärdat föreskrifter (SOSFS 2005:12) om ledningssystem för kvalitet och patientsäkerhet i hälso- och sjukvården samt föreskrifter och allmänna råd (SOSFS 2006:11) om ledningssystem för kvalitet i verksamhet enligt SoL, LVU, LVM och LSS.

Arbetsgivaren är skyldig att bedriva systematiskt arbetsmiljöarbete. Fastighetsägaren och verksamheten har även ansvar för brandskyddsarbetet. Särskilt boende är en anläggning som kräver en skriftlig redogörelse för brandskyddet (SRVFS 2003:10). Ett skäligt brandskydd innebär att det bedrivs ett systematiskt brandskyddsarbete (SRVFS 2004:3). Socialstyrelsen har i samarbete med andra myndigheter uppdrag som berör äldres säkerhet.

Enskild verksamhet

Även om kommunen har ansvaret för omsorgen om äldre personer och omsorgen om personer med funktionsnedsättning kan kommunen genom upphandling köpa driften av enskilda utförare, enligt bestämmelser i 2 kap. 5 § SoL och lagen (2007:1091) om offentlig upphandling. I vissa kommuner förekommer även kundvalssystem som innebär att enskilda utförare godkänns av kommunen att bedriva äldreomsorg, utifrån en prissättning som fastställts i förväg.

Sådana boenden som motsvarar dem som avses i 5 kap. 5 § andra stycket eller 5 kap. 7 § tredje stycket SoL kan drivas i enskild regi. För dessa verksamheter krävs tillstånd utfärdat av Socialstyrelsen enligt 7 kap. 1 § SoL. Tillstånd beviljas endast om verksamheten uppfyller kraven på god kvalitet och säkerhet. Tillstånd behövs inte för sådan verksamhet som kommunen genom avtal enligt 2 kap. 5 § SoL har överlämnat till enskild att utföra. Kommuner som driver denna typ av verksamhet eller som genom avtal överlämnat sådan verksamhet ska anmäla verksamheten till Socialstyrelsen innan verksamheten påbörjas.

I samband med upphandling av äldreomsorg är det viktigt att kommunen ställer tydliga krav på kvaliteten i den upphandlade verksamheten. Bland annat är det nödvändigt att även hygienaspekter inkluderas i kravspecifikationerna.

Insatsen bostad med särskild service för vuxna enligt 9 § 9 LSS kan bedrivas i enskild regi och kräver då tillstånd enligt 23 § LSS från Socialstyrelsen. Även för verksamhet som drivs som entreprenad krävs tillstånd från Socialstyrelsen.

Lagen (2008:962) om valfrihetssystem, LOV, infördes den 1 januari 2009. Enligt denna lag har den enskilde rätt att välja utförare i de kommuner som fattat beslut om att införa LOV.

Socialstyrelsen ser för närvarande över tillståndsförfarandet och föreskrifterna avseende tillståndspliktig verksamhet.

Boverket

Bostadsförsörjningen

Kommunerna ansvarar för bostadsförsörjningen och ska enligt bostadsförsörjningslagen skapa förutsättningar för *alla* att leva i goda bostäder. Enligt bostadsförsörjningslagen ska kommunerna ta fram riktlinjer för bostadsförsörjningen och dessa ska antas av kommunfullmäktige en gång per mandatperiod. Boendeplanering handlar om att analysera och bedöma behovet av förändringar i bostadsbeståndet i förhållande till de behov som finns eller som man tror kommer att finnas i framtiden.

Sedan bostadsförsörjningslagen infördes 2001, har allt fler kommuner tagit fram riktlinjer, men det är fortfarande en mindre del av kommunerna som följer lagen. Det är endast 25 procent av kommunerna som har antagit riktlinjer under denna mandatperiod.

Det finns inte några krav på hur riktlinjerna ska se ut eller vad de ska innehålla, men de bör visa vad kommunen vill med bostadsbeståndet och med planerade nybyggnad. Det är vanligast att de anges i ett särskilt program eller plan, men många kommuner redovisar dem i översiktsplanen. Det finns kommuner som redovisar dem i andra strategiska dokument som exempelvis i budgeten. Vissa kommuner redovisar sina riktlinjer i flera sammanhang [20, 22].

Länsstyrelserna har i uppdrag att stödja kommunerna i arbetet med boendeplanering och med riktlinjer för bostadsförsörjningen. Boverket ska i sin tur stödja länsstyrelserna i deras arbete med detta. Exempelvis har Boverket samlat exempel på kommuner som har riktlinjer för bostadsförsörjningen, på Boverkets webbplats [23].

År 2003 publicerade Boverket och Socialstyrelsen rapporten *Varför kan inte behovet av särskilda boendeformer tillgodoses?* Den syftar till att ge en bred överblick över orsaker, hinder, problem och svårigheter som kommunerna i varierande utsträckning möter när det gäller att tillgodose behovet av särskilda boendeformer för äldre och personer med funktionsnedsättning. År 2002 tog Boverket fram rapporten *Hur bor morgondagens äldre?*

Boverkets möjlighet att stödja forskning och utveckling

Boverket har inga generella medel till forskning och utveckling, Myndigheten får ibland särskilda medel för att genomföra utpekade undersökningar. Till exempel har Boverket haft ett stort uppdrag att undersöka inomhusmiljön i byggnadsbeståndet.

En av Boverkets uppgifter är att följa utvecklingen på bostadsmarknaden. Varje år skickas en enkät ut till alla landets kommuner. Sammanställningen ger en nationell bild över situationen och utvecklingen på bostadsmarknaden. Boverket gör också prognoser över bostadsbyggandet och analyser av boendevillkoren för olika grupper. Boverket publicerar också rapporter om hur bostadsmarknaden fungerar.

Arbetsmiljöverket

Arbetsmiljöverkets uppdrag

Arbetsmiljöverket (AV) har regeringens och riksdagens uppdrag att se till att arbetsmiljö- och arbetstidslagstiftningar följs. AV:s mål är att minska riskerna för ohälsa och olycksfall i arbetslivet och att förbättra arbetsmiljön ur ett helhetsperspektiv, det vill säga när det gäller ur såväl fysisk, psykisk som social som arbetsorganisatorisk synpunkt. AV:s vision är ett samhälle där alla vill och kan skapa en bra arbetsmiljö.

Vanligaste orsaken till arbetsskador

Belastningsergonomiska faktorer är fortfarande den vanligaste orsaken till arbetsskador. Incidenter med hot och våld uppmärksammas i allt större omfattning inom ordinärt boende och är ofta relaterade till missbruk, demenssjukdom och psykisk sjukdom [24].

Behov av studier

Det finns många studier om tillgänglighet för personer med funktionsnedsättning. Däremot saknas aktuell litteratur om personalens behov av arbetsutrymme.

Det finns en del litteratur om utrymmesbehov vid olika typer av personförflyttningar, med och utan hjälpmedel. Det finns dock behov av nya studier, rörande moderna hjälpmedel och nya förflyttningstekniker som används idag.

Hjälpmedelsinstitutet

Anpassning av bostad och miljö

Bostadens och närmiljöns utformning samt tillgången till hjälpmedel är av central betydelse för att äldre personer ska kunna vara aktiva, delaktiga och trygga.

När det gäller äldre är det viktigt att nämna vilken del i ”Äldrelivet” som det syftas på. Hänsyn behöver också tas till att äldre oftast har flera funktionsnedsättningar (nedsatt syn, hörsel, motorik, kognitiv förmåga etcetera) och sjukdomar samtidigt. Det handlar således i hög grad om att bostaden måste kunna fungera när funktionsnedsättningarna blir fler och mer uttalade och den äldre blir mer beroende av hjälpmedel, en anpassad miljö och hjälp av anhöriga och/eller vårdpersonal.

Utvecklingen ställer stora krav på bostäder, teknikstöd och hjälpmedel i form av produkter och tjänster och på omsorg från socialtjänst och/eller anhöriga. Med teknikstöd och hjälpmedel kan funktionsnedsättningar kompenseras. Genom tillgänglighetsskapande åtgärder, teknikstöd och bostadsanpassning kan bostäder byggas om i det befintliga bostadsbeståndet så att bostäder uppfyller krav på en god standard för äldre och personer med funktionsnedsättning.

Ta tillvara befintlig kunskap - och skapa ny

Nya bostäder med god livskvalitet kan tillskapas om berörda aktörer får tillgång till den kunskap som redan finns. Samtidigt behövs forskning för att säkerställa att ombyggnader och nyproduktion av bostäder utformas så att de uppfyller dagens och morgondagens behov och erbjuder funktionalitet och möjligheter till en god vård, omsorg och livskvalitet i sin boendemiljö.

Kommunikationsteknik

Äldreboendedelegationen tar upp att ”de tekniska förutsättningarna förändrats kraftigt, framför allt genom Internets genomslag. Men också utvecklingen av bredbandsteknik, mobiltelefoni och navigeringssystem har bidragit till denna förändring. De olika kommunikationsteknikerna tenderar dessutom att i allt högre utsträckning vävas samman, vilket i sin tur skapar nya tekniska möjligheter. Personer med funktionsnedsättning som får rätt utformat teknikstöd i boendet kan upprätthålla kontakter med omvärlden och klara dagliga aktiviteter i en större omfattning än vad som skett hittills”. Denna utveckling har bara börjat och inom detta område kan stora förändringar väntas.

Hygienutrymmets storlek

Äldreboendedelegationen behandlade frågan om hygienutrymmen. Det finns anledning att uppmärksamma frågan om utformning av och storlek på badrum, speciellt inom särskilda boendeformer (SOU 2008:113 s. 135 – 137).

Regeringsuppdraget ”Bo bra på äldre dar”

Hjälpmedelsinstitutet har fått regeringens uppdrag att leda programmet ”Bo bra på äldre dar” som under åren 2010 - 2012 ska stödja nytänkande och utveckling av boende för äldre. Uppdraget innehåller tre delar: stöd till arkitekttävlingar, stöd till förstudier med mera och stöd till projekt kring den fysiska och regionala planeringen.

Regeringsuppdraget ”Digitala trygghetslarm”

Ett annat regeringsuppdrag är Digitala trygghetslarm - Ny teknik i nya infrastrukturer. Detta ska pågå under åren 2010 – 2013. Syftet är att ge underlag för standardisering, upphandling och information om digitala trygghetslarm.

Tendenser

Vid sidan om demografiska förändringar inom äldregruppen finns andra tendenser. Avancerad sjukvård förläggs i ökad utsträckning till hemmet, vilket ställer större krav på förskrivning av hjälpmedel och utrustning. Det handlar exempelvis om förflyttningshjälpmedel, sängar, personlyftar, hygienhjälpmedel, larm. Krav ställs även på bostadsanpassning [25].

Fritt val av hjälpmedel

Omsorgs- och sjukvårdspersonal kommer att arbeta i äldre personers hem. Där behöver även personalens behov tillgodoses. Anhöriga får en allt viktigare roll i omsorgen om äldre personer som bor i det ordinära boendet [26].

Fritt val av hjälpmedel var en försöksverksamhet som genomfördes 2007 - 2009 på uppdrag av regeringen. Idéer och rutiner har utvecklats för hur ett friare val av hjälpmedel i praktiken kan gå till. Effekterna av Fritt val har utvärderats. De landsting som ingick i försöket har fortsatt efter försöksperioden. Fritt val kommer att få konsekvenser i den fortsatta hjälpmedelsverksamheten [27].

Förväntningar finns att personer inom LSS-gruppen med stöd av teknik ska kunna bli mer aktiva och delaktiga och därmed också mindre beroende av ett personligt stöd.

Förskrivning av hjälpmedel

Förskrivning av hjälpmedel till personer med funktionsnedsättning ligger inom hälso- och sjukvårdens ansvarsområde och regleras av lagar, förordningar och föreskrifter. Hjälpmedel är en del av samlade habiliterings-, rehabiliterings- och vårdinsatser vilket innebär att förskrivningen inte kan frikopplas från dessa insatser. En grundläggande princip är också att en individuell behovsbedömning alltid görs utifrån en helhetssyn på patientens situation [28].

Arbetstekniska hjälpmedel

Det är kommunen som har ansvaret för arbetstekniska hjälpmedel i särskilt boende. Vad som är ett arbetstekniskt hjälpmedel och när det klassas som hjälpmedel ser olika ut i landet. Arbetstekniska hjälpmedel regleras av arbetsmiljölagen.

Erfarenheter från genomförda projekt hos HI

Erfarenheter visar att personer med olika kognitiva funktionsnedsättningar, exempelvis psykiska funktionshinder eller utvecklingsstörning, kan leva självständigt i ett eget boende med stöd av enkel eller mer avancerad teknik.

Omkring 150 000 personer har demenssjukdom och antalet kommer att öka. Flertalet av dem bor i ordinärt boende men sista tiden av sjukdomen bor många i särskilt boende. Kognitiva hjälpmedel har stor betydelse för personer med demenssjukdom och deras anhöriga. Från de två stora projekten (Teknik och demens och Teknik och demens i Norden) som HI drivit

inom området finns mycket kunskap om hjälpmedels betydelse. Det är också ett område där omfattande forskning och utveckling pågår om exempelvis anpassningar av bostadens utformning, färgsättning och materialval [29].

Personer med utvecklingsstörning som åldras

Hjälpmedelsinstitutet och Riksförbundet för barn, unga och vuxna med utvecklingsstörning, FUB, har ett samarbete om personer med utvecklingsstörning som åldras. Det pågår en kunskapsinsamling för att se vad som finns dokumenterat. Kontakter tas med kommuner i syfte att undersöka vad som görs och planeras för denna grupp med utgångspunkt från boendet. En nationell konferens planeras till maj månad 2011.